TÜRKİSTAN
-SESİ-

YIL : 1 SAY : 2 AĞUSTOS 1956

İÇİNDEKİLER

Dr. Çu Çia - Hua'ya Mektup ..... M. E. BUĞRA

Türkistan Tarihinde Son Yüzyıllar ..... M. E. BUĞRA

Kutlu Turkan ..... M. E. BUĞRA

Soydaşlar (Şiir) ..... Âşık FEDAİ

"Biz" Olalım ..... MUTLU

Türkistan Edebiyatından Örnekler ..... ★

Gelen Mektuplar ..... ★

Neşriyat için Hicaz'daki Türkistanlıların Teberruları ..... ★

GELEN MEKTUPLAR

6 Temmuz 1956 - İstanbul

Aziz yurdumuz Türkistan'ın, ilmî yönden nâşiri efkârı olmak üzere re neşrine karar verdiğiniz mecmua haberi beni son derece sevindirdi. Bu mecmuanın da, bundan önce neşrettiğiniz değerli, millî eserler gibi dâvamıza hâdim ve nâfi olacağına eminim.

Yazı heyetinize dahil etmiş olmanın benim için bir şeref, teşriki mesai de kutsal bir vazifedir. Bu şeref ve vazifeye karşı duyduğum sarsılmaz bağlılığa müftehiren her sayıya bir yazı takdim etmeğe çalışacağım. Ailevî sebeple kitap ve notlarım iki üç yerde paketler halinde metrûktür. İnşallah önümüzdeki ay bir yere toplıyarak istifade edebileceğim bir duruma getiririm. O zaman "Türkistan Klâsik Şairleri" başlığiyle hazırladığım yazılarımı seri halinde takdim edebileceğim. Halen elimde mevcut "BİZ OLALIM" başlıklı bir şiirimi takdim ediyorum. Teveccühünüze mazhariyeti mucibi iftihar olacaktır.

. . . . . ile diğer ülküdaş mesai arkadaşlarına selâm ve saygılarımı sunarken, müşterek mefkûremizin zaferle tetvicini Cenabı Haktan diler, en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

İbrahim MUTLU

18 Temmuz 1956

"Türkistan Sesi" ni neşre muvaffak olduğunuzdan candan sevindim. Tanrı her gün daha ekmeliyetle devamını nasib etsin.

Size yazdığım ve bütün kalbimle dilediğim halde acele makale gönderememiş olduğumdan cidden müteessirim. Hamdolsun sağlığım daha iyidir. İnşallah bu şerefli ve zevkli borcumu başararak, benim bu çorbada bir nebze olsun tuzum bulunmasını görür, bundan sonsuz sevinç duyarım. Selâmet, saadet ve muvaffakıyetlerinizi candan dilerim.

Cafer KIRIMER

17 Temmuz, 1956

4-5 ay evvel namınıza bırakılan Mücahit dergilerini; kitaplarınız hakkında küçük bir yazım bulunan Pazar Postası Dergisini ve yeni çıkarmaya başladığım Yeni Yayınlar dergisinin ilk sayısını takdim ediyorum.

Türkistan Sesi gür ve Türkistan hür olsun.

Türkistan Sesi'ni dün akşam radyoda, dinleyicilere tanıttım. Kitaplarınızdan da daha önce bahsetmiştim.

Muharrem D. MERCANLIGİL

İmtiyaz Sahibi
ve
Mesul Müdürü
Mehmet Emin
BUĞRA

TÜRKİSTAN SESİ

AYLIK
İlmî ve Kültürel
DERGİ

YIL : 1 SAYI: 2 AĞUSTOS 1956

Doktor Çu - Çıya -Hua'ya Mektup

Milliyetçi Çin devlet adamlarından olan Doktor Çu-Çiahua ile Doğu Türkistan'ın istiklâl dâvası hakkında yazışmış olduğumuz mektupları 1954 te "Doğu Türkistan'ın İstiklâl Dâvası ve Çin Siyaseti" başlığı altında İngilizce ve Türkçe nüshalar halinde yayınlamıştım. Mezkûr tarihten sonra Doktor Çu'dan gelen uzun mektuba yazdığım cevabı sayın okuyucularıma sunuyorum.

M. E. BUĞRA

Sayın Doktor Chu-Chia-Hua ;

26 Temmuz 1952 tarihli ikinci mektubuma cevap olarak yazmış olduğunuz 29 Eylül 1954 tarihli mektubunuzu aldım. Bu mektubun Çince ve İngilizce her iki nüshasını tercüme ettirerek dikkatle okudum. Eski mide hastalığınızın size tekrar ıstırap vermiş ve ameliyat yaptırmağa sizi mecbur bırakmış olduğundan çok üzüldüm ve ameliyatın muvaffakiyetle neticelendiğini ve sıhhatinizin iyiliğe doğru gitmekte olduğunu bildirmeniz ile müteselli oldum.

Mektubunuzda Doğu Türkistan'ın istiklâl dâvasında devam etmekte bulunduğumuzdan esef duyduğunuzu bildirmişsiniz. Ben ve arkadaşlarım bu duygunuzu derin bir esef ve hayal kırıklığı ile karşıladık. Emperyalizmin çökme devri çoktan başlamış, İnsan Hakları prensibi ister istemez kabul edilmiş ve milletlerin kendi mukadderatını kendisi tâyin etmek zamanı artık gelip çatmış olan şu günlerde sizin bu tavrınızı cidden garip ve müessif bulmakta kendimizi haklı buluyoruz.

Benim ikinci mektubumda taraflı ilim sahasında durarak münakaşa etmemiz lâzımgeldiğine dikkatinizi çekmiştim, sizin bunu kabul ettiğinize memnun oldum. Fakat beni bu yolda yürümemekle ve siyasî hissiyata kapılmakla ve hakikatlere gözyummakla itham etmişsiniz ve beni hakikî kaynaklara hürmet etmeye dâvet etmişsiniz. Bu sözler benim hayretimi mucip oldu. Çünkü:

Mektubunuzda hakikî kaynak olarak gösterilen ve tezlerinizi onlara istinad ettirmek istenen noktaların birçoğunun hakikî kaynak mahiyetini taşımadığını ve bir çoğuyla hakikati göstermekten ziyade bu kaynakları siyasî mânevraya âlet etmek gayesi güdüldüğünü esefle müşahede ediyorum. Hakikatin aydınlanmasını hedef tuttuğum için sizin ithamınızın yersiz olduğunu ve gösterdiğiniz kaynakların sizin ileri sürdüğünüz tezleri teyideder mahiyette olmadığını bir daha göstermek mak-

sadiyle aşağıdaki cevabımı hürmetle arzederim:

1 — İkinci mektubumda «Çinlilerin toplu olarak yaşadıkları yerler Tunghuang ve Anşi bölgesinde nihayet bulmaktadır ve Doğu Türkistan'da yaşıyan halkın yüzde 96 sını sekiz milyon Türk teşkil etmektedir» dediğime karşı, siz bu sözümü sayı ve ırk bakımından hatalı bulduğunuzu yazmışsınız. Sayı bakımından 1946 da yapılmış olduğunu iddia ettiğiniz bir istatistik cetveli göstermişsiniz ve ırk meşelesini bir Etnoloji mevzuu olarak kabul ettiğinizi belirtmiş, fakat etnolojiden ayrı bir mevzu olan Fızikel Antropoloji sahasında birbirini tutmayan sözler söylemiş olan birçok Batılı ilim adamlarının sözlerini ve isimlerini sıralamışsınız. Bu iki mevzuu ayrı ayrı olarak gözden geçirelim:

A — Sayı mevzuunda sizin hakikî kaynak iddiasiyle gösterdiğiniz istatistik cetvelinin hiçbir suretle bir kaynak olamıyacağını ikinci mektubumda açıklamıştım. Sizin yine onun üzerinde ısrar ettiğiniz için aşağıdaki izahatı lüzumlu buluyorum:

Doğu Türkistan'da hiçbir zaman modern usul ile bir nüfus sayımı yapılmış değildir. 1938 de Şin-Şi-Sei ile onun o zamanki hamileri olan Rus adamlarının bir projesi üzerine mahallî polisler vasıtasiyle ahaliye zorla nüfus cüzdanı dağıtılmıştır ve onbeş yaşından aşağı yaşta olan çocuklar nüfus cüzdanı almak mükellefiyetinden hariç tutulmuştur ve Buna ilâve olarak da halkın çoğu kısmı türlü yollarla bu mükellefiyetten kendilerini kurtarmıştır. Sizin gösterdiğiniz liste o zaman nüfus cüzdanı alan insanların listesidir ki her yıl mahallî polisler, aynı listeyi Urumçi'deki Siyasî Polis Umum Müdürlüğüne (Çing-Wu-Çu) ye gönderirlerdi. Sizin bu istatistiğin yapıldığı tarih olarak gösterdiğiniz 1946 da ben Doğu Türkistan eyalet hükümetinin faal bir üyesiydim. O yıl içerisinde bir istatistik veyahut bir tetkik yapılmak şöyle dursun mahallî polislerin yukarıdaki şekildeki rapor tekrarlama işi bile mümkün olmamıştı. Çünkü o yılın ilk yarısında Doğu Türkistan'ın hiçbir yerinde emniyet ve istikrar yoktu ve ikinci yarısında ise kurulan yeni rejim dolayısiyle hükümet teşkilâtının en büyüğünden en küçüğüne kadar şamil olan değiştirme ve intikal ameliyeleri yer almıştı ve çok mühim olan siyasî ve idarî hâdiselerle dolu olan mezkûr yılda, ikinci derecede ehemmiyetli olan nüfus sayımı meselesi hiç kimsenin hatırından bile geçmiş değildi. Ben, 1945 Ekim ayında Çin'den çıkarak Urumçi'ye ayak bastığımdan itibaren, yurdumdan çıktığım 1949 un sonuna kadarki çalışmalarım arasında milletimin nüfus sayısını tetkik etmekle de meşgul oldum. Sizin gösterdiğiniz listenin aynı sayıyı muhtevi olan dört beş yıllık nüshalarını Urumçi siyasî polis idaresinden ele geçirdim ve son derece gülünç evraklardı. 1947 de eyalet İçişleri Nezareti tarafından polislere dağıtılan bir tâmim neticesinde 1948 in başında gelen polis raporlarına göre aşağıdaki liste tanzim edilmişti:

Uygur	3.374,717
Kazak	930,195
Kırgız	64,625
Özbek	16,219
Tatar	10,888
Tacik	15,277
Mongol	63,327
Hitay (Çinli)	241,029
Tungan	108,547
Şibe	16,043

Sulon	7,921
Mançu	6,214
Ak Rus	24,646
Y e k û n	4,879,598

1949 un başında toplanmış olan polis raporları ise Doğu Türkistan'ın nüfusunun beş milyon üçyüz küsur bin olduğunu göstermişti. Demek oluyor ki sizin istinat ettiğiniz polis raporları Doğu Türkistan'ın nüfusunun nekadar olduğunu anlıyabilmek için bir kaynak mahiyetini taşıyan bir vesika değildir. Ben yurdumda iken emrim altında bulunan bütün mahallî şubelerdeki münevver memurlara talimat göndererek, imkân olduğu kadar modern nüfus sayımı usulüne uymak suretiyle birkaç defa yaptırdığım tetkikler ve denemeler neticesinde Doğu Türkistan'da sekiz buçuk milyon kadar insanın yaşamakta olduğu kanaati hasıl olmuştur. Bu tetkikler neticesinde ekalliyetlerden Çinliler ile Ak Rusların ayaklanmalarda verdikleri zayiat ve Çin'e kaçmaları neticesi olarak onların sayılarının yarıya inmiş olduğu da anlaşılmıştı.

Mektubunuzda size 222.000 sayıda olan Çin kolonisine fazla ehemmiyet verdiğinizi ve onları kahîr ekseriyeti teşkil eden Türklerin üstüne çıkarmak için gayret sarfettiğinizi görüyorum ve bundan maksadınızın ne olduğunu anlıyamıyorum. Ben mektubumda Doğu Türkistan'da Çinli yok demedim, Çinlilerin toplu olarak yaşadıkları yer Anşi ve Tunghuang bölgesinde nihayete eriyor dedim. Bunun mânası Doğu Türkistan'da bir Çin ekalliyeti var demektir. Hindiçini, Burma, Siyam, Endonezya, Filipin, Hindistan ve Amerika'da milyonlarca sayıda Çinli ekalliyetler yaşadığı halde Doğu Türkistan'da bir Çinli ekalliyetinin bulunduğunu ve bulunmasını biz kabul edebiliriz ve onlara insan haklarını fazlasiyle vermeye de hazırız, müsterih olmanızı rica ederim. Fakat şunu da unutmamalıdır ki Doğu Türkistan'da az miktarda bir Çin ekalliyetinin bulunması bu memleketin bir Çin sömürgesi olmasını icabettirecek bir delil olamaz.

B — Benim birinci mektubumda Doğu Türkistan ahalisi Çinden büsbütün ayrı bir millettir dediğime karşı siz bunu cevaplandırırken millet mevzuunu bırakıp ırk mevzuu üzerinde durdunuz. Ben de ona göre ikinci mektubumda cevap yazmıştım. Siz son mektubunuzda yine millet meselesini ırk zaviyesinden mütalâa etmiş ve bunun tetkikini antropoloji sahasına çıkarmak istemişsiniz ve birkaç âlimin antropoloji bakımından ileri sürdükleri mütalâaları sıralamışsınız. Bundan şu anlaşılıyor ki: Doğu Türkistan'da şimdi herkesin gözü önünde tam mânasiyle bir millet hususiyetini taşımakta olan ve Çinden tamamiyle ayrı bir özelliğe malik olan Türk Milletinin mevcudiyetini itiraf etmeyi canınız istemiyor. Bu sebepledir ki güneş gibi açık bir saha olan millet mevzuuna girmemek için siz henüz tavazzuh kesbetmemiş olan ırk ve antropoloji sahasında münakaşa etmeyi daha uygun bulmuşsunuz. Ben bu mânevranızı da kabul ediyorum ve Doğu Türkistan ahalisi hakkında antropoloji bakımından sizin zikrettiğiniz âlimlerden başka yine birkaç âlimin mütalâalarını ilâve ediyorum ve daha sonra bu konudaki gerçekleri arzedeceğim:

Avrupa'ya gidenlerin Altay cenubundaki Tanrı Dağları sakinlerinden olduklarını ve Türklerle ahlâk, fikir ve dil birliğine malik olduklarını Andre Ber-

thelot itiraf etmektedir. (1)

«Ortaasya insanlarının dilleri ve kültürleri bir olduğu gibi Jacques de Morgan ve Pittard gibi ilimlerine hürmet etmek lâzım gelen âlimlerin de söyledikleri veçhile fizik ve antropolojik tipleri de umumî surette brakisefal olmak üzere birdir.» (2)

«Tanrı Dağları mıntıkasının şimalinde ve şarkında Türk milletlerinin ataları yaşardı. Bunlar siyasî ayrılıklar ve birbirinden uzaklaşmalara rağmen bu güne kadar şayanı dikkat bir dil birliği muhafaza etmişleridir.» (3)

Harvard Üniversitesinin Antropoloji profesörü Roland B. Dixon diyor ki: «Türkistan bölgesinin açık renkli derili Türkçe ve Hindo-Avrupai dil konuşan ahalisi arasında ehemmiyetli bir mutabakat ve benzerlik olduğu çoktanberi biliniyordu. Elimizde mevcut vesikalar bu noktaî nazarın lehindedir. Bu sahada her hangi bir tipin bunlara taaddüm ettiğini gösteren hiç bir işaret yoktur.» Bu mealdeki sözlerin aşağıdaki eserlerde de mevcut olduğunu Dixon ilâve ediyor. (4)

Avrel stein «Lolandaki masa tepesi mezarlığında bulunan iskeletler üzerinde yapılan tetkikler, bunların ne Çinli ne de Moğol olmayıp Alplı tipten olduğunu gösteriyor» demiştir. (5)

Sizin sözlerini naklettiğiniz âlimlerin sözleri birbirine benzemediği gibi benim yukarda zikrettiğim ilim adamlarının sözleri de tam başkacadır. Bu gibi birbirini tutmıyan mütalâalardan aradığımız katiy bilgiyi edinmemize imkân varmıdır ? Acaba! bu mevzuda ilim adamları neden böyle birbirini tutmayan tezleri ortaya atıyorlar? Bu suallere aşağıdaki ilim adamları çok açık surette cevap veriyorlar:

Jacques de Morgan «Ortasya ve bilhassa Doğu ve Batı Türkistan sahası arkeolojik araştırmalar noktasından daha el sürülmemiş denecek haldedir» demiştir. (6)

Dr. Marguerite Dellenbach, Türklerin Antropolojik Tarihlerine Dair vesikalar başlıklı konferansında diyorki: «Kat'î surette malûmat edinebilmek için ve sahih mukayeseler yapabilmek üzere bizi alâkadar eden mıntıkanın heyeti umumiyesinde geniş mıkyasta bir araştırmanın yeniden yapılması icabeder» (7)

Hirschfeld, 500 Türkün kanlarını Antropolojik bakımından tetkik etmiş ve sonra «Bu 500 rakam hiç bir hesap ve tahmine esas olmıyacak kadar zaif bir miktardır» demiştir. (8)

Demek oluyor ki, bir milletin Antropolojisi bakımından itimada şayan ilmî bir istinatgâha malik olmak için o milletin en eski çağlardanberi ölmüş olan binlerce efradının ve hayatta bulunan yine binlerce efradının son derece ince bir tetkik ile kafa taslarını, boylarını, burunlarını ölçmek; saçlarının ve gözlerinin renklerini ve kanlarının küreciklerini ve parmak izleri-

---

L'Asie Ancien central Sud - Orientale dapprees et Ptoleme 1930

Prof. Afet İnan, Birinci Türk Tarih Kongresi S: 35 (1932)

A. Berthlot, Aynı eser, S: 26

Ripley: The Races of Europe 1899 ve Joyce: Physical Anthropology of Chinese Turkestan 1912. Prof Afet İnan Birinci Türk Tarih kongresi

Avrel Stein: Innermost Asia, Oxford, 1928

Jacquesde Morgan: la Prehistoire Orientale C: III S:226

İkinci Türk Tarih Kongresi S: 381,1937

İkinci Tarih kongresi, S: 850

ni fizik bakımından tetkik etmek şarttır. Yine kültür bakımından o milletin yaşadığı bölgelerde her tarafını içine alan geniş mıkyasta Arkeolojik araştırmaların yapılması ve hayatta bulunan halkın dil; sanat ve sosyal bakımdaki hususiyetlerini incelemek ıe ayrıca bir şarttır. İş bununla da bitmez ve yukarıdaki tetkik ve araştırma malzemelerini geniş çapta mukayeseli bir tetkikten geçirmeğe de ihtiyaç vardır. Doğu Türkistanda Fizikel Antropolo ji ve kültürel antropoloji bakımdan bilgi edinmenin şartları olan araştırma ve tetkikler Doğu Türkistan ahalisi hakkında tahakkuk etmiş değildir. Binaaneleyh Doğu Türkistan ahalisi hakkında Antropoloji âlimleri tarafından söylenmiş olan sözleri onların ellerine geçmiş olan gayet az miktardaki materiyallara bakarak yürütülmüş olan başlangıç düşünceler daha doğrusu tahminler olarak kabul etmemiz ve onları bir hakikatı ispat edecek hakikî kaynak olarak kabul etmeye vaktin çok erken olduğunu itiraf etmemiz bizim için bir mecburiyettir.

Sizin Doğu Türkistan milleti hakkındaki münakaşayı şimdiki halde henüz aydınlanmamış olan bir karanlığın içine sokmamız hiç bir fayda temin etmez. Çünkü ortada gayet açık ve son derece basit bir hakikat vardır ki, Doğu Türkistan hakkındaki tetkiklerimiz ona istinat etmelidir. O hakkat şudur: Dünyada insan topluluklarının birbirinden ayırt edilmesinin kıstası, Antropoloji olmayıp Etnoloji ve Etnoğrafi esaslardan ibarettir. Zamanımızdaki siyasî ve sosyal insan topluluklarına esas teşkil eden milliyet mevzuu bu kıstasa dayanmaktadır.

Bu hakikatı son derece sarahatla hülâsa eden Prof. Sadri M. Arsalın eseri olan «milliyet duygusunun Sosyalik Esasları» adlı kıymetli ve en yeni kitaptan bir kaç satrı burada yazmayı faydalı bulmaktayım:

«Irk tabirinin Antropoljjik mânasından başka bir de Etnolojik mânası vardır. Tarih ve sosyolijiye ait eserlerde ve bilhassa edebî yazılarda ırk tabiri bu mânada kullanılmaktadır. (9)

Gene aynı eserin «Antropolojik Irk» başlıklı faslından şu parçayı alıyorum:

«Irk Nedir? Hayvanlardan bahsolunduğu zaman «Irk» kelimesi muayyen bir isimle malûm olan bir hayvanın, bazı uzuvvlariyle vücudunun haricî şekli bakımından, bu hayvanın diğer nevilerinden farklı olan nevini ifade eder. Malûm olduğu üzere, meselâ, atların türlü cinsleri vardır: Arap atı, İngiliz atı. Keza köpeklerin de bir çok cinsleri vardır: Tazı (Levrier) Buldok (Bouledogue) ve saire. «İnsanlar arasında da tazı ile buldok kadar birbirinden tamamen farklı ırklar varmıdır? Antropoloji âlimlerinin ekseriyetinin fikrine göre bugün dünyada insanlar arasında hayvan ırkları gibi birbirinden tamamen farklı ve saf insan ırkları yoktur.

«İnsanlığın zuhurundan sonraki ilk devirlerde birbirinden tamamen farklı saf ırklar mevcut olmuş olduğuna dair nezeriye kabul edilse dahi sonraları beşerî zümreler tarihten önceki devirlerden bugüne kadar daima biribirleriyle karışmışlardır ve bugün de karışmaktadır. Bu karışmalarda türlü beşerî zümrelerin vatan değiştirmeleri (mühaceret), bir beşerî zümrenin diğer be-

---

9) Ayni eser (1955) S. 16

şeri zümrenin oturduğu sahayı istilâ etmesi (futuhat), iki beşerî zümreye mensup fertler arasında vuku bulan ihtiyarî veya mecburî evlenmeler mühim âmil olmuştur.

«Hiçbir devirde hiçbir ırk, hiçbir beşerî zümre binlerce sene diğer zümrelerle temasta bulunmaksızın yaşayamamıştır. Onun için bugün bütün ırklar (beşerî zümreler) içinde diğer zümrelere mahsus sayılan fizik hususiyetlere malik fertlere tesadüf olunmaktadır: beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü ırktan sayılan milletler içinde pek çok esmer insanlara, esmer zümreden sayılan milletler içinde de mavi gözlü sarışın fertlere rastlanmaktadır.

«Fakat ırklar birbiriyle karışmış olmasına rağmen her asırda fertlerinin çoğunun malik oldukları fizik hususiyetler bakımından birbirinden farklı bir çok insan zümrelerinin mevcudiyetini müşahede ediyoruz. Bunlar hayvanlardaki ırklar gibi birbirinden tamamile ayrılmış zoolojik mânada tam mânasiyle saf ırklar değillerse de, birbirinden bir çok hususiyetlerle ayrılan beşerî zümrelerdir. Bunların mevcudiyetini bir realitedir.» (10)

«Milliyet, Antropolojik mânada ırk birliğinin mahsulü değildir. Milletlerin teşekkülünde Antropolojik mânada ırktan ziyade Etnolojik mânada ırk esası mühimdir. Bu mânada dahi ırk milliyeti teşkil eden yegâne âmil değildir. Milletlerin teşekkülünde ırk esasından başka ondan daha mühim rol oynıyan bir çok diğer müessir âmiller ve şartlar vardır: kültür birliği, lisan birliği, örf ve âdet birliği, millî seciye, mâşerî psikoloji birliği ve saire. Millet ve milliyet bütün bu âmillerin muhassalasıdır.» (11)

«Etnolojik mânada ırk, Tarihten önceki bir devirde yahut uzak bir tarihî devirde bir büyük devlet içinde bir kaç asır zarfında beraber yaşamış, bu sayede lisan, örf ve âdet, kısmen ruhiyat bakımından da birleşmiş ahalinin (bir büyük milletin) bu devlet dağıldıktan sonra birbirinden ayrılmış ayrı milletler teşkil etmiş parçalarının mecmu heyetidir. Daha basit ve daha vazih bir surette ifade etmek istersek, Etnolojik mânada ırk, «Birbirine yakın dilleri konuşan ve bazı müşterek ruhî temayüllere malik olan milletlerin mecmuudur» diyebiliriz. Lâtin ırkı, Arap ırkı, Cermen ırkı, Kelt ırkı, Türk ırkı gibi. Bu mânada ırk mefhumu, antropolojik mânadaki ırk tâbirinin ifade ettiği mânaya nisbetle daha sarih, daha kolay anlaşılır bir mefhumdur. Etnolojik mânada ırk denildiği zaman lisan, kültür, örf ve âdetler, kısmen ruhî temayüller bakımından birbirine yakın kavimlerin mecmuu kastediliyor.» (12)

«Millet mefhumu her iki mânadaki ırk mefhumundan vuzuhla tefrik edilmelidir. Millet muayyen bir dil konuşan, aynı örf ve âdetlere, aynı millî seciye, müşterek tarihe, müşterek emellere malik olan fert ve ailelerden terekküp eden bir insan kütlesidir. Antropolojik mânada ırk ise, aynı somatik (fizik) hususiyetlere malik olan insanların mecmuudur.» (13)

«Etnolojik mânada Türk ırkı içinde birbirinden farklı lehçelerde konuşan bir çok zümreler vardır. Türkiye Türk-

---

(10) Ayni eser S. 8, 9, 10.
(11) „ „ S. 14
(12) „ „ S. 16
(13) » » S. 18

leri, Azerbaycan Türkleri, Garbî Türkistan Türkleri, Şarkî Türkistan Türkleri, Kırım Türkleri, Kazan Türkleri vesaire. Bunların hepsi etnolojik mânada Türk ırkındadırlar.» (14)

«Bugün İstanbullu bir Türk, Azerbaycan'dan geçerek Garbî Türkistana Garbî Türkistan'dan da Şarkî Türkistana geçerek tercümana ihtiyaç duymaksızın Türkçe konuşarak Çin'e kadar seyahat edebilir. Çünkü bütün bu sahalarda yaşayan kavimler hepsi Türk dilinin türlü lehçelerini konuşan, etnolojik mânada aynı ırktan olan kavimlerdir.» (15)

Doğu Türkistanda yaşamakta olan ahalinin kahir ekseriyetini teşkil eden halkın şimdiki halde her bakımdan Türk olduğu hiç bir şüpheye imkân bırakmıyan bir hakikattır ve buna inkâr etmek de imkânsızdır. Dünyada bütün milletlerin siyesî vesaire hakları, sosyal ve kültürel gelişmelerinin hattı hareketleri ancak bu gibi millî özellik ve birlik ile ayarlanmaktadır ve bunun Antropolojik mevzularla hiç bir ilgisi yoktur. Bu cihetledir ki, asılda siyasî olan münakaşamızı dünyaca kabul edilmekte olan bu açık hakikata istinat ettirmek suretiyle yürütmeyi ve karanlıklara sevketmek ile vakitlerimizi israf etmemeyi kabul etmenizi bir defa daha rica ederim.

Siz, Kırkızlar hakkında Tang sülâlesi zamanında yazılmış olan Çin tarih kitaplarında bir kaç hikâye nakletmişsiniz ve bu hikâyelere dayanarak Kırkızların bir kısmının Çinlilerin neslinden gelmiş olduğunu iddia etmişsiniz. Fakat hikâyelerin asılsız olduğu daha evvel yazılmış olan Çin tarih kitaplarından anlaşılmaktadır. Meselâ Han Şu da yazıldığına bakılırsa sizin bir kısım Kırkızların atası olduğunu iddia ettiğiniz Li-Ling Hunlara teslim olduktan sonra yaşamış olduğu 20 yıldan fazla müddet içerisinde hep Hunların yanında kalmıştır ve Milâttan Önce 74 tarihinde ölmüştür ve Tanju'nun kızıyle evlenmiştir. (16)

Çie-Go (Kırkızlar) Hunların batısında Dinglinglerle karışık yaşarlar. (17)

Kırkızların yazı ve dilleri tıpkı Hunlarınki gibidir. Kırkız yurdundan Uygur yurduna kadar deve ile kırk günlük yol vardır. (18)

Dinglingler iki cinsdir, bir cinsi Hunlardan daha şimalde yaşarlar, öteki cins ise çok daha batıda olup vusunların da batısında yaşarlar. (19)

Bu kayıtlara bakılırsa: Han Sülâlesinin bir generali olan Liling, Hunlara Milâttan doksan küsur yıl evvel teslim olmuş ve 20 yıldan fazla bir müddet Hunlardan ayrılmadan yaşamıştır. O zaman Kırkızlar, Hunlardan çok uzak yerlerde yaşıyormuşlar. Bu malûmatı o zamanki vakaları yakından takibetmiş olan müellifler vermiştir. Buna göre Li-Ling'in Kırkızlar arasına giderek yerleşmiş ve orada nesil bırakmış olduğuna dair hiç bir bilgi yoktur, bilâkis böyle bir hadisenin vukubulmamış olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Binaanaleyh Li-Ling'in ölümünden 600 yıldan fazla bir müddet geçtikten sonra meydana çıkarılmış olan bu hikâyenin asılsız olduğuna hükmetmeliyiz.

Ayni eser S. 19

„ „ S. 20

Han Şu 94 a, IIz.

I - Tung Jl, 554, a-b.

Çin'in Şimal komşuları Prof. Dr. W. Eberhard 1942.

San - Guo Vei-ci 30,14 a. Eberhard: Çin in Şimal komşuları.

Mektubunuzda «Tang İmparatorluk sülâlesi Batı Liang kıral ailesinden olan Li-Kao'un ahfadıdır, Kırkızların ceddi olan Li-Ling'in babası Li-Kuang ve Li-Kuang'ın babası da Li-Kao'dur» demişsiniz. Bu sözünüzde çok büyük bir yanlışlık vardır. Çünkü 74 Milâttan evvel tarihinde ölmüş olan Li-Ling nasıl olup ta kendi ölümünden 474 yıl sonra Batı Liyang Kıralı olan Li-Kao'un torunu olabilsin?. Asıl tarihî vak'a şudur ki: Batı Liang Kırallığının müessisi olan Li-Kao, kendisinin meşhur Çin generali Li-Kuang'ın neslinden gelmiş olduğunu iddia ediyordu, keza 618 de Tang Sülâlesini kurmuş olan Li-Şi-Min, kendisinin Batı Liang neslinden olduğunu iddia ediyordu. Batı Liang sülâlesinin saf Çinli olduğu şüpheli olduğu gibi Li-Şi-Min'in bu aileden gelmiş olması da şüphelidir. (20)

Gök TürkHakanı Kapağan Hanın en kuvvetli zamanına ve onun karşısında tehlikeli bir duruma düşmüş olan İmparator Chung - Tsung devrine raslıyan bir zamanda meydana çıkmış olan bu hikâyeyi şöyle tefsir edilirse bence hiç bir yanlışlık olmaz: Kırkızlar ile Gök Türkler arasında o zamanlarda şiddetli bir düşmanlık vardı. Çin İmparatorluğu bu düşmanlığı daha da kuvvetlendirmek ve Kırkızları kendilerine müttefik bir hale sokmak maksadiyle onları imparator ailesine akraba olarak okşamak taktiği kullanılmıştır. Çünkü Hunlara karşı Vusunlara da Han sülâlesi devrinde buna benzer yakınlık gösterileri yapılmış olduğunu biliyoruz.

Bi hikânenin doğru olduğunu farzetsek bile şimdiki Kırkızlar tam mânasiyle Türk camiasına dahildir ve Çin ile hiç bir milli münasebeti yoktur.

« İkinci mektubumda Doğu Türkistan'ın müstakil yaşadığı ve Çin istilâsına uğradığı devirleri yazmıştım. Bu devreler arasında Milâttan evvel 104 ten Milâttan sonra 751 e kadar geçen 855 yıl içinde Doğu Türkistan'ın 700 yıl kadar müstakil yaşamış olduğunu ve 751 den 1759 da vukubulan Çien-Lung zamanındaki istilâya kadar geçen bin yıldan fazla müddet içinde Kara Kıtay ve Moğol istilâsı altında geçmiş olan 207 yıl müstesna olmak üzere 800 yıl müstakil yaşadığını son derece tarafsız bir şekilde izah etmiştim. Asıl mevzuun Doğu Türkistan'ın tarihte müstakil yaşadığı devirlerden ibaret olması itibariyle Çin tarafından Doğu Türkistan'ın bazı kısımlarının istilâ edilmesi hâdiselerini yazmamıştım. Çünkü bir memleketin bazı kısımlarının esnebî istilâsına uğraması istiklâlinin yıkılması demek değildir..

Siz, buna cevap verirken haddin den fazla tarafgirlikle, Çin tarafından Doğu Türkistanın bazı bölgelerine vukubulan ufak istilâ hadiselerini sıralamışsınız ve bu ufak istilâları mümkün olduğu kadar uzatarak bunların Doğu Türkistanın müstakil yaşamadığı kısa devirlere eklemeğe ve bu yol ile memleketin esaret devirlerini uzaltmağa ve istiklâl devirlerini kısaltmağa çok gayret sarfetmişsiniz. Sizin bu konuda yazdığınız uzun cümleleri tahlil ettiğimden sonra, benim Doğu Türkistanın istiklâl devreleri üzerine yapmış olduğum hesapta hiç bir yanlışlık yapmamış olduğumu bir kere daha görmekle çok sevindim. Bu cihetledir ki sizin bu sözlerinizi birer birer cevaplandırmağa lüzum görmüyorum. Yalnız aşağıdaki iki nokta üzerinde biraz durmak icabeder:

---

(20) Bakı Eberhard, History of China, 1947

A — Moğol İmparatorluğunun Doğu Türkistanı idare etmiş olduğu devreyi siz bir Çin idaresi olarak göstermek istemişsiniz. Bu hiç doğru değildir. Çünkü tarihteki o muazzam Moğol İmparatorluğu hiç bir zaman bir Çin İmparatorluğu olmamış ve Çin de dahil olmak üzere bütün Şimalî Asya ile Şarkî Avrupa'yı içine alan bir Moğol İmparatorluğu olarak tanınmıştır. Çinlilerin Kubilay Han sülâlesini Yuan Sülâlesi diye adlandırması yalnız Çinlilerce bilinse de Moğol İmparatorluğunun başka kısımlarınca meçhûldür.

B — «Ming Sülâlesi devrinde Kumul'da teşkil edilmiş olan Çin askerî üsleri yüz yıla kadar Çin idaresi altında kalmıştı ve 1513 te bu üsler Turpana katılıp gitmişti» demişsiniz. Bu sözde kısmen yanlışlık vardır. Doğrusu şudur: O zamanlarda Müslümanlara düşman olan Budist Uygurlarla Çin kuvvetleri birleşerek sizin söylediğiniz askerî üsleri kurmuşlardı. Doğu Türkıstan Hanı Hızır Hoca Han, 1397 de oralara hücum ederek bütün bölgeyi geri almıştı. (21)

1420 de Batı Türkistan ve İran Hükümdarı Şahruh Mirza'nın Çin'e gönderdiği elçilik heyetinin başkanı Hoca Giyasettin «Hitay Sefaretnamesi» adlı eserinde şöyle yazıyor «Kamul şehrindeki müslümanların hükümdarı Emır Fahreddin adında birisidir. Kamul'un valisi Mengli Timür adında güzel yüzlü yakışıklı bir genç idi.» Daha sonra da şöyle yazıyor «Çin'in ilk şehri ve karakolu Suçu (Suchow) şehri idi, hudut hattı Suçuun dokuz günlük batısında olup buradaki hudut muhafızının kumandası altında beş altı bin kadar asker vardı.» (22)

1470 atrafında Moğol Hamına yenilerek 40.000 kişiyle beraber Çin'e iltica etmiş olan Kalmak prensleri İbrahim Ong ve İlyas Ong ile Çin askerleri birleşerek Kumul havalisinde yerleşmişlerdi. 1516 da Doğu Türkistan hanı Mansur Han, bir kaç kere Kumu'la hücum etti ve oradaki Çin askerlerile müttefikleri olan Kalmakları yok ederek oraları geri aldı. (23)

Prof. Eberhard diyor ki: «Çinliler (Ming devrinde) Türkistan'da az çok bir nüfuz kazanmıştı, fakat bu daima münakaşalı olmuştur. Türkistanda uzun zaman devam eden bir çok ufak devletler teşekkül etmiştir, bunların arasında Ming devrinde en mühimi Kumuldür. Bu devletler vaziyete göre kâh Çin'e yaklaşıyorlar ve kâh uzaklaşıyorlardı. (24)

Demek oluyor ki Ming Sülâlesi devrinde Doğu Türkistan'ın doğu kısmında olan Çin askerî işgali, sizin dediğiniz gibi aralıksız yüz yıl kadar devam etmiş değildir, ortada 70 yıldan daha fazla bir müddet müstakil yaşamıştır.

Bu uzun münakaşanın bir hülâsasını yapalım: Han devrinden bu güne kadar geçmiş olan ikibin yıldan fazla müddet içinde sizce Doğu Türkistan'ın hepsi veya bir kısmı üzerinde vukubulan fasılalı Çin hakimiyeti devrelerinden bir yanlışlık eseri olarak bu hesaba kattığımız Moğol devrine ait yüz yılı ve Ming devrine ait olan 70 yılı bu dokuz yüz yıldan çıkardıktan sonra,

---

Tarihî Reşidî S: 77 (1545) ve şarkî Türkistan tarihi, S. 258

Ankara Üniversitesi, D.T.C. Fakültesi Dergisi, Dr. Muhaddere N. Özerdim: S. 351 (1950).

Tarihî. Reşidî S: 113, 152.

W.Eberhard:Histary of China.

Çin hakimiyeti devrelerinin yekûnü 730 yıla inecektir. Bence Doğu Türkistan'ın istiklâl devrelerine Mançur istilâsından beri vukubulan hürriyet savaşlarımız neticesinde bir defasında 3, bir defasında 17 ve bir defasında da 2 yıl olmak üzere ceman 21 yıl süren istiklâl devrelerimizi ilâve etmek suretiyle 1520 yıldan fazla devam eden istiklâl devrelerimiz vardır ve buna siz de zımnen itiraf etmiş bulunuyorsunuz. Demek ki bu, bir hakikattır.

Siz, Çin hakimiyet devrelerini «siyasî usûllerle idare edilen sûlh ve emniyetle dolu devreler» diye methediyorsunuz ve istiklâl devrelerimize gelince «arasıra münasebetin kesilmesi» diye tavsif ediyorsunuz. Ben bu tâbirlerinizi iddia etmekte olduğunuz hakikatçiliğe büsbütün aykırı buluyorum. Çünkü Çin tarih kitapları, Doğu Türkistan üzerindeki Çin istilâ hareketleri sırasında vukubulan kanlı katliamlar ve ahalinin sürekli mukavemetlerini gizlememektedir ve Arkeolojik ve resmî vesikalar da bu keyfiyeti son derece açık göstermektedir. Meselâ: Fon Le Coq hafriyatı sırasında Karahoca harabesinde Tang İmparatoru tarafından sonderece fecî surette katliam ettirilen binlerce yerli Budist rahibinin cesetleri bulunmuştur ve bu şehrin de Tanglar tarafından tahribedildiği anlaşılmıştır ve buna ilâve olarak ta şehirler ve köylerde 44.600 tane mabedin yakılıp yıkıldığı tesbit edilmiştir. (25)

Çien-Lung zamanında Doğu Türkistanı istilâ eden baş kumandan ve Umumî Vali Çao-Hu-i tarafından Çien-Lung'a sunulmuş olan 13 Eylül 1759 tarihli raporda beyan edildiğine göre Doğu Türkistanda bu istilâ devresinde-

ki mukavemetler yüzünden Çin ordusu tarafından katliam edilen büyük, küçük, kadın ve erkek ahalinin sayısı bir milyonu geçmiş ve sürgüne gönderilenlerin sayısı 12.500 den fazlaya varmış olduğu bilinmektedir. (26)

Geçen ikibin küsur yıl içinde Doğu Türkistanın istiklâl devreleri yukarıda yazdığım veçhiyle 1520 yıldan fazla bir yekûne sahiptir. Bu müddetler arasında Çin'in Doğu Türkistan'ın hiç bir bölgesine ayak basamadığı müddetlerin yekûnü 1300 yıldan fazladır. Böyle kahir bir ekseriyeti teşkil eden devreleri «Arasıra münasebet kesilmesi» diye ehemmiyetsiz göstermeğe kalkışmak çok gülünç bir hareket olmazmı?.

Mektubunuzda «Han ve Tang zamanlarında Doğu Türkistan'da yaşıyan halk, çukur ve mavi gözlü, yüksek burunlu olup suğdiyan ve Tohar ve Doğu İran dillerini konuşan beyaz cinsten insanlardı ve Uygur değillerdi» demişsiniz ve bu iddianızı ispat etmek için hiç bir delil göstermemişsiniz.

Bu sözünüzü 3 noktadan ilmî bir tahlil ile gözden geçirmek icabeder:

1 — Doğu Türkistan'ın eski sakinlerinin çukur ve mavi gözlü ve yüksek burunlu olup beyaz cinsten olan insanlar olması: Sizin bu sözümüzün menşei galiba eski Çin tarih ve coğrafya kitaplarındaki kayıtlardan ibaret olsa gerek. Fakat Çin kaynaklarındaki kayıtlar, Doğu Türkistan'daki eski sakinlerin hepsinin çukur ve mavi gözlü olduğunu göstermiyor, ancak çoğunun

---

Bak: Bilinmeyen İç Asya Li Ligeti. 1946.

Bak: M. Atif - Kaşgar Tarihi, S: 209, 224 (1882)

öyle olduğunu yazıyor. Meselâ Chou-Shuo «Kao-Chang'dan batıya doğru olan ahalinin çoğunun gözleri çukurdur» diyor. (27) Pro. W. Eberhard «Çin Kaynaklarına göre Orta ve Batı Asya Halklarının Medeniyeti» başlıklı makalesinde, Çinlilerin Doğu Türkistan hakkında ilk bilgi sahibi olduğu Han devrinden Sung devrine kadarki zamanlar içinde yazılmış olan Çin kaynaklarının hepsini tetkik ettikten sonra Çin kaynaklarına göre Doğu Türkistan ahalisi hakkındaki bilgileri hülâsa ederken «Çukur, mavi gözlü, gür sakallı, kalkık burunlu, Moğol tipiyle karışık, göçebe ve ziraatçi» diyor. (28)

Demek oluyor ki Doğu Türkistan halkı eski zamanlarda göz ve burun bakımından tıpkı bugünkü şeklini taşımaktaymışlar. Bu şekil, Denison Rose ve başka âlimlerin dediği gibi ve sizin de mektubunuzun bir yerinde yazdığınız gibi beyaz renkli insanlar camiasına dahil olan Türk şeklidir.

2 — Doğu Türkistan'ın eski sakinlerinin Suğdiyan ve Tohar dilleri konuşması: Arkeolojik araştırmalardan anlaşıldığına göre Doğu Türkistan içerisinde bir kaç yerden çıkmış olan yazıtları Toharca (ve yahut Horuşti) ve Hintçedir. Bu yazıtlar, ahalinin bu dilleri konuşmuş olduğuna hiç bir cihetle kat'î bir delil sayılamaz. Hakikat şudurki eski zamanlarda siyasî ve dinî olmak üzere hariçten gelme olan medeniyet eserleri arasında bu diller ve yahut yazıların kaldıkları zamanımıza kadar kalmıştır .Meselâ İslâmiyetten sonra Doğu Türkistana Arapça ve Farsça dil ve yazılar girmiştir ve halâ dinî ve edebî sıfatla kullanılmaktadır. Fakat buna bakarak hiç bir kimse bizi Arap ve yahut İranlı demeğe cesaret etmemiştir. Bu mevzuda L. Liğeti diyor ki: «Hintli istilâcilerin Hotene Hindistan'ın eski Yunanlılarca Taxila denilen kısmından kendilerine mahsus medeniyetlerini, dil ve yazılarını getirmek suretiyle yaymış oldukları anlaşılmıştır. Bu sömürgeleştirme işi aşağı yukarı Milâttan önce ikinci yüz yılda vukubulmuştur. (29)

Eski hoten toprağında meydana çıkan ağaca yazılı eserler, resmî vesika ve talimatnamelerden ibaretti. Bu eserlerin öteki kısmı ise Sanskirit dilindedir ve dine aittir. (30)

Bu tetkiklerden de anlaşılıyorki Doğu Türkistan'da bulunan Tohar ve Sanskrit dillerindeki Arkeolojik eserler yerli ahalinin dil nümuneleri olarak kabul edilemez. Belki de siz, İndo-Cermen ve İndo-Avropien ırkçılarının bazı arkeolojik eserleri öne sürerek kendi anayurtlarının Türkistan olduğu iddiasına dayanmış olabilirsiniz. Fakat bu nazariye çoktan itibardan düşmüştür ve hali hazırda kabûl edilen tez ise «Ortasyanın otokton halkı Türktür» mealındadır.

«Türkistan'da Hind- - Avrupalıların istilâsından önce tamamen tanınmayan ve tamamen ortadan kaybolan bir halk bulunduğu nazariyesi ise, da-

---

Chu Shu 50, S: 234 I a.

Prof. W. Eberhard, «Çin kaynaklarına göre Orta ve Batı Asya halklarının medeniyeti.»

Bak: Türkiyat Mecmuası (1942)

L. Ligeti - Bilinmiyen İç Asya (1946) S:236.

Ayni eser, S. 236

Bak: Birinci Türk Kongiresi (1932) S:41

Dr. W.Eberhard - Türkiyat mecmuası: S: 184.

ha önce Türklerin yaşadığına dair olan nazariyeden daha uzak bir ihtimal olduğuna göre, ona tercih olunamaz.» (31)

Sugdiyan dili mevzuuna gelince: Suğutların mevcut oldukları zamana ait kaynakları dinlemek icabeder. Divan-ı Lugat-it-türk'te şu kayıtlar vardır: «Suğutlar Buhara ile Semerkant arasında yaşıyorlar. Bunlar Türk kılığını almışlar ve Türk huyı ile huylanmışlardır. Suğutlardan bir kısmı Balasağun şehrine gelip yerleşmişlerdir ve Suğdak adiyle adlandırılıyor. (32)
«Suğdaklar hem kendi dilleriyle ve hem Türkçeyle konuşurlar» (33)

Bundan anlaşılıyor ki: Doğu Türkistan'da konuşulmuş olan Sugdiyan dili bu Sugdakkların kullandıkları dil olup asıl ahalinin dili değildir.

3 — Doğu Türkistan ahalisi Uygur değildi: Evet eski zamanlarda Doğu Türkistan ahalisi, yukarıdaki ilmî araştırmalara göre Uygur adını taşımayan beyaz Türklerdi. Türklerin bir zümresi olan Uygurlar o çağlarda bugünkü Moğolistan'ın şimalindeki Selenge havzasında ve etrafında yaşarlardı. Uygurlar 9 uncu Asırda Doğu Türkistan'ın Kumul, Kucu (Turpan), Beş Balık (Ürümçi) bölgelerine gelip yerleşmişlerdir ve orada küçük bir devlet kurmuşlardır ve sonradan da Karaşehir ve Lop gölleri civarına kadar yayılmış lardır ve ondan daha batıya gidememişlerdir.

9. Asırda Kaşgar Hanının kumandası altında kurulmuş olan KARAHANLAR Sülâlesi, 10. Asırda bütün Türkistan'ı idaresi altına almış ve bu arada Uygurları da bu devlete tâbi kılmıştır. Uygurlar yukarıki saha içerisinde dahilî muhtariyete malik ve gayrı müstakil bir varlık olarak Karahanlar, Karahitaylar ve Moğol sülâleleri devrelerinde olmak üzere 1397 ye kadar mevcudiyetlerini muhafaza etmişlerdir ve mezkûr yılda Doğu Türkistan Hükümdarı Hızır Hoca Han, Uygurları tamamiyle dağıtmıştır ve kılıçtan kurtulan Uygurlar, müslüman olarak Doğu ve Batı Türkistan'ın muhtelif yerlerindeki Türk halkının arasına karışmış ve bu suretle münkariz olmuşlardır. Sa rı Uygur adını alan Lop gölleri civarındaki kaldıkları ise 1664 te Doğu Türkistan hükümdarı Abdullah Han tarafından imha edilmiş ve kılıçtan artanları Kansu'ya kaçmıştır ve hâlâ Kan chow ve Suchow arasındaki sahada yaşıyorlar. (34)

Revdatüssefa, Zafername, Beyhakî, Gerdizî ve başka İslâm tarihlerinde bu malûmatı bulabilirsiniz. Deguines'in meşhur büyük eserinde «Uygurların Doğu Türkistan'a geldikten sonraki ahvali Çin tarihçilerince hemen hemen hiç bilinmemektedir» diye yazıyor. (35)

Kaşgârlı Mahmut tarafından 1071 tarihinde yazılmış olan Divan-ı Lügat-it-Türk adlı eserinde Uygurlar hakkında şöyle yazıyor: «Uygurların memleketinde beş şehir vardır: Kucu, Sulmi, Beşbalık, Çonbalık ve Yengibalık. Uygurlar İslâm dinine karşı şiddetlidirler ve son derece usta atıcıdırlar (36).

Kitapta Türk kabîlelerini zikreder-

Dr. W. Eberhard, Türkiyat Mecmuası, S. 184.

Divanı lugat-it-Türk, C:I, S:471 (1071) Aynı eser-C:I, S: 29.

Bak: Eski Türk yazıtları, H.N. Orkun, C:II, S:31-38; Doğu Türkistan Tarihi, S: 258 - 332.

Bak: Hüseyin Cahit Tercümesi, C:III, S:49.

C: I, S:113.

ken onların oturdukları bölgeleri gösteren çok enteresan bir harta çizmiştir. Bu hartada Uygurların memleketi olarak gösterilen bölge, Lop göllerine yakın olan Sulmi şehrinden başlayıp Kucu, Beşbalık, Kumul ve Katun sini (Tunghuang) bölgelerini göstermektedir (37). Bu kitap Karahanlar sülâlesinin en parlak devrinde bu devlette büyük bir otorite sahibi olan bir aileden olan çok büyük bir âlim tarafından yazılmıştır. Bu kitabı Batı âlimleri Türkoloji bakımından birinci derecede ehemmiyetli görmektedirler. Bu kitapta Karahanların Uygur kabîlesine mensup olmayıp Milâttan evvel 10 uncu Asırda geçmiş olan Türkistan hükümdarlarının torunları olan Kaşgar hanları ailesine mensup oldukklarını yazıyor ve onları Türk Hakanları unvaniyle zikreder.

Mektubunuzda Türklerin ve Uygurların Doğu Türkistan'daki hâkimiyetinden «onların istilâsı» diye bahsetmişsiniz. Ama biz buna istilâ demiyoruz, «büyük Türk devletinin bayrağı altında birleşmek veyahut bir devlette sülâle değişmek» olarak kabul ediyoruz. Çünkü onlar bizimle aynı soydandırlar ve aynı dil ve aynı kültüre bağlıdırlar. İSTİLA kelimesi ancak ecnebî bir kuvvetin bir milleti silâh zoruyla tahakkümü altına alması mânasında kullanılır.

Mektubunuzda Uygur kelimesinin İslâm memleketlerinde ilk olarak 13. Asırda tanınmağa başladığını yazmışsınız ve birkaç Avrupalı âlimin böyle söylediklerini ifade etmişsiniz. Bu da doğru değildir. 10, 11 ve 12 nci Asırlarda yazılmış olan, Zeynilahbar, Beyhakî, Atbî vesaire İslâm tarihlerinde Uygurlar hakkında geniş bilgiler vardır.

Doğu Türkistan üzerindeki Çin hâkimiyetine «Askerî istilâ» dediğimi yersiz buluyorsunuz ve Çinlilerin bu memleketi siyasî usullerle idare etmiş olduğunu iddia ediyorsunuz. Halbuki benim tâbirim hakikatin ta kendisidir. Çünkü Çinliler eskidenberi bu memleketi her defasında asker kuvvetiyle işgal etmiştir ve müthiş katliâmlar yapmıştır. Bunun adı her lisanda askerî işgal ve istilâdır. Sizin «siyasî usul» tâbiriniz ise klâsik ve modern emperyalizmin aldatma gayesini güden bir uydurmasıdır ki hiçbir münevver insan buna aldanmaz.

3 — Kültür bahsinde mevzuun haricine çıkarak Uygurlardan uzun uzun bahsettikten sonra 9. Asırda Turpan'da yerleşmiş olan Uygurların ziraati ve kârız kazmayı Çinlilerden öğrenmiş olduklarını iddia etmişsiniz ve bundan Doğu Türkistan halkının ziraat kültüründe Çinlilerle bir olduğu neticesini çıkarmağa çalışmışsınız.

Sizin bu sözlerinizin hakikatten ne kadar uzak bulunduğu güneş gibi aşikârdır. Çünkü Doğu Türkistan'da ziraat sahası olan yerlerin Uygurlar oraya gelmeden pek evvel sulama usulüyle ekilmekte olduğunu Han zamanına ait olan Çin tarih ve coğrafya kitapları ve seyahatnamelerinde son derece açık surette beyan edilmiştir. Çin kaynaklarının Doğu Türkistan hakkında malûmat sahibi olmasından çok evvel, yâni tarihten evvelki devrelerden beri devam edegelmiş olan iklim şartları ve iskân sistemi tetkik edilecek olursa bugünkü ziraat hayatı ve usulünün nekadar eski zamanlara ait olduğuna kolaylıkla kanaat getirilebilir. Turpan'da kârız suretiyle sulama ziraat usulünü son derece mevhum bir hayal ile Çin-

---

(37) C: I, S: 28

lilerden almış olduğunu iddia etmeğe çalışmışsınız. Turpan ve havalisindeki kârız usulü, kendisine mahsus bir usul dür ki başka yerdeki yeraltı su çıkarma usullerine hiç benzemez ve kendi ihtiyaç ve toprak şeraitine uygun bir icattır. (38).

4 — Doğu Türkistan'daki Türk topluluklarını parçalama siyaseti gütmüş olduğunuza dair yazdığım tenkidlere karşı verdiğiniz cevapta siz, yine hakikî kaynaklara müracaat etmek icabettiğini söylemişsiniz ve Uygurların ziraat kültürü ile Kazak, Kırgız ve Siber ya tatarlarının hayvancılık kültürü arasında katiyen münasebet bulunmadığını, keza Özbek ve Taciklerin yarı hayvancılık kültüründe olup hayat tarzı bakımından aynı olmadığını iddia etmişsiniz.

Görüyorum ki siz bu mevzuu gereği kadar tetkik etmemişsiniz ve hakikî kaynağı aramış olsanız da bulamamışsınız. Hakikat şudur ki bu Türk gruplarının ziraatçilik ve hayvancılık kültürü sizin tahayyül ettiğiniz gibi bir birinden tamamiyle ayrı iki kültür değildir, çünkü bu kabîlelerin her biri hem ziraatçi ve hem hayvancıdır. Fakat Uygur dediğiniz şehir ve köylü Türkler daha fazla ziraat, sanayi ve ticaretle uğraşırlar, Kazak ve Kırgızlar daha fazla göçebe hayatiyle yaşarlar. Uygurlardan hayvancılık ile meşgul olanlar az olmadığı gibi Kazak ve Kırgızlardan ziraat yapanlar da az değildir. Bu durum, Kazak ve Kırgız kabîleleri şimalden gelip Doğu Türkistan'da yerleşmedein çok evvel ve hattâ Milâttan evvel zamanlarda da var idi. Eski Çin kaynaklarından istifade eden Prof. Eberhard şu hülâsayı çıkarmıştır: «Vaha üzerinde yaşıyan ahali ziraat yapar ve vaha dışında yaşıyan ahali ise göçebedir» (39).

Demek oluyor ki Türkistan halkının ziraat ve yahut hayvancılık ile uğraşması şu veya bu kabileye mensup olmaktan ileri gelmiyor, ziraat sahası olan vahalarda oturmak veyahut ziraate elverişli olmıyan yaylalarda sakin olmaktan ileri gelmektedir. Doğu Türkistan'daki bu Türk topluluklarının dil, hayat tarzı vesaire ahvallerinde olan farklar, cenup ve şimal Çin ahalisinin aralarındaki farklardan çok azdır. Bunların bir Türk Milletinin boyları olduklarının bir hakikat olduğu ilim adamları ve tarafsız siyaset adamlarınca malûm bir hakikattır. (40) Fakat bu Türk toplulukları üzerinde emperlasit gayeleri bulunan komşu devletlerin politikacıları parçalama taktiklerinde devam etmektedirler ve maksatları da gayet açık olup bu toplulukları küçük lokmalara ayırmak suretiyle kolayca yutabilmektir. Fakat bunda muvaffak olamıyacaklarını tarih, defalarca ispat eylemiştir. Bakın: gözümüzün önünde bir türlü hâdiseler cereyan etmektedir, o da Fransızların Şimalî Afrika'daki ibretengiz durumudur. Fransızlar, Şimalî Afrika'da Merakeş, Cezayir ve Tunus'ta üç parça idare sistemi kurdu ve Araplarla Berberileri ayırmak ve birbirine düşmanhaline getirmek için çalışıyordu. Fakat bu politikanın nasıl iflasa uğradığını hergün görmekteyiz. Doğu Türkistan'da 1945 ile 48 arasında cereyan eden Kazakları Uygurlara düşman yapmak siyasetinin

---

Bak: Mildred Cable: The Gobi Desert, London, 1950

Türkiyat Mecmuası, S: 166

Bak: M. Cable, the Gobi Desert, s:157

iflâsa uğramış olduğunu duymuş olduğunuza eminim.

Çin - Japon savaşı zamanında Çin anayasa projesine o zaman Çung-King'de bulunan Türkistanlılar tarafından sunulmuş olan tekliften bahsetmiş siniz. Fakat o tekliften bizim gütmüş olduğumuz gayeyi herkesten daha iyi bildiğiniz halde onu bambaşka ve kendi lehinize tefsir etmeye çalışmışsınız. Bizim gayemiz o zamanki Çin zihniyetine karşı mücadele etmekten ibaret olup Çinden ilelebet ayrılmamak katiyen mevzuubahis değildi. Bu cihetledir ki Çin Hükümeti, Prof. Li-Dung-Fang'ı emirle bizim karşımıza çıkardı ve işaret ettiğiniz Çun King gazetelerinde neşredilen mücadelemizi yapmağa bizi mecbur bıraktı. Sizin söylediğiniz tefsir doğru ise niçin bizim o teklifimizi Çin anayasasında dercetmeyi oy birliğiyle reddettiler?

Mektubunuzda Doğu Türkistan halkının iki asra yakın bir müddettenberi Çin istilâsına ve zulmüne karşı mücadelelerinde verdikleri kurbanlara ehemmiyet verdiğinizi yazmışsınız ve mezalimi şuna ve buna yüklemek suretiyle hemdertlik hissiyatınızı izhar eylemişsiniz. Sizin gibi ilim ve reform adamından daha doğru ve daha pratik cevap beklerdik. Çünkü sizin mektubunuzda yazdığınız bu mâzeretlerin cahil ve istibdat taraftarı olan insanlardan da çok işitmiş olduğumuz birtakım siyasî nakaratın aynı olduğunu esefle görmekteyiz.

4 — Ben ilk mektubumda Doğu Türkistan'ın, Çin'in tabiî hududunun haricinde olduğunu tebarüz ettirmiştim. Siz cevabınızda Coğrafyayla ilgisi olmıyan birtakım siyasî ve tarihî mevzulara geçmek suretiyle benim dikkatimi başka tarafa çekmek için çalışmıştınız. İkinci mektubumda ben, daha geniş izahat vermiştim. Sizin son mektubunuzda yine bu mevzu üzerinde uzun durmuşsunuz. Fakat bu sözlerinizde şu yanlışlıklar göze çarpmaktadır:

A) Doğu Türkistan istiklâl dâvasının en kuvvetli delili olarak bu coğrafî ayrılık gerçeğini ileri sürdüğümü zan etmeniz.

B) Tabiî hudut tâyini üzerinde indî mütalâada bulunmanız.

C) Doğu Türkistan Türklerini nüfusça, tarihçe, iktisadî durumca ve her bakımdan ehemmiyetsiz görmeniz.

D) Coğrafî ve ırkî ayrılıklar gibi hususiyetlere karşı mücadele ile tehdide kalkışmanız.

Bu yanlışlıklar üzerinde tekrar durmayı doğruluk için bir hizmet zanneder ve şu izahatta bulunmayı faydalı bulurum:

A) Doğu Türkistan İstiklâl dâvası yalnız coğrafî ayrılığa istinad etmekle kalmaz. Doğu Türkistan'ın Çin'den coğrafî, millî, tarihî, iktisadı, kültürel ve her bakımdan ayrı bir memleket olması ve Çin'in bu memleketi askerî kuvvetle istilâ etmesi ve asrın bütün medeniyet ve ilerlemelerinden mahrum bırakmış olmasından ibaret olan hakikatler, toplu olarak bu memleketin istiklâl dâvasını dünyada insan gibi hür yaşamak için bir zaruret haline getirmiştir.

B) Doğu Türkistan ile Çin arasındaki 500 kilometrelik susuz kumluk çöl, tabiî coğrafya ıstılahında sizin zikrettiğiniz ırmaktan çok daha kuvvetli bir hudut mâniasıdır. İşte bu çöl yüzünden Doğu Türkistan'la Çin arasında tek bir yol vardır.

C) Doğu Türkistan nüfus, tarih, iktisat ve kültür bakımından zamanımızda istiklâl saadeti içinde yaşamakta olan birçok milletlere nazaran daha ehemmiyetlidir. Sizin hakir görmek veyahut hakir göstermek istediğiniz bu millet artık bu tahkire tahammül edemez.

D) Modern tarih mütefekkirlerinin mütalâası dediğiniz «Tarihin ilerlemesi ve bir dereceden daha yüksek dereceye yükselmesi» nazariyesini kabul ettiğinizi söylüyorsunuz. Biz de bu nazariyeyi candan kabul ederiz ve kabul ettiğimizden dolayıdır ki insanlıkta en aşağı derece olan esaretten kurtulmak ve daha yukarı derece olan hürriyete yükselmek istiyoruz. Tabiatı yenmek için mücadele etmek azminde bulunduğunuzu ifade ediyorsunuz ve dünyada büyük ilerlemeler kaydeden milletlerin geri kalan milletleri zorla medenileştirmek yolunda bulunduğunu uzun sözlerinizle işaret ediyorsunuz.

Ben bu mevzu üzerinde az çok tetkik yapmış bulunuyorum ve tetkikim beni şu bilgiyi edinmeğe sevketmiş bulunmaktadır: İleri milletlerin geri kalan milletleri zorla medenileştirmek parolaları, bir iyi niyet eseri olmayıp Asya ve Afrika memleketlerini geçen asır sonlarında kendi aralarında paylaşan Avrupalı müstemlekeci devletlerin bir maskarasından başka bir şey değildi. Müstemlekecilerin yüzlerinden bu maske çoktan düşmüştür ve ikinci Dünya Harbindenberi bu sözü artık kimse ağzına almaz olmuştur. Çin'in dahilindeki sonu gelmiyen tabiî ve gayri tabiî müsküllâta karşı mücadele azmine takdirle bakıyoruz, fakat komşusu olan milletlere iyi niyetli olmasının ve eski emperyalist cinayetleri tak bih etmek suretiyle bu milletleri kendisine dost komşu haline getirmek için çalışmasının daha da faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Siz mektubunuzda küçük milletlerin büyük devletlere katılmak arzusunda bulunduğuna bir misal olarak Havai adaları halkının bir Amerika eyaleti haline getirilmek istediklerini ve Porto Riko millet meclisinin de Amerika ile beraber kalma kararını verdiğini yazmışsınız.

Bence bu misaller sizin lehinize olan bir mâna ifade etmez. Çünkü Havai, hâlâ bir müstemleke mahiyetinde idare edilmektedir. Havai halkı, bu aşağı dereceden kurtulmak ve Amerika Birleşik Cumhuriyetlerinden biri haline yükselmek suretiyle hürriyete kavuşmak istiyor. Porto Riko'luların se hürriyet mücadelesi çok çetin olmuştur, hattâ Amerika Reisicumhuruna suikast ve kongre âzalrını kurşun yağmuruna tutmak gibi fazla ve aşırı hareketlerde bulunan Portorikolular vardır. Eğer Porto Riko Millet Meclisi bu mücadeleyi durdurmuşsa kendi arzu ve ihtiyariyle durdurmuştur. Çünkü Amerika Birleşik Devletlerinin bir zor kullandığını zannetmiyoruz. Ama, Amerika'nın Havai ve Porto Riko halkı için gösterdiği iyi niyet ve kalkındırma gibi muamelelerin tam aksini Çin hükümeti Doğu Türkistanlılara yapmıştır ve gelecekte de Çin'den Doğu Türkistan halkı için ciddî bir hüsnüniyet eseri ummak kimkânsızdır.

Son mektubunuzda muhtelif ırklardan birkaç devletin vücuda geldiğini söyliyerek Amerika ile Rusyayı buna misal olarak göstermişsiniz.

Bence bu sözünüzün tahlile ihtiacı vardır. Meselâ. Amerika'yı muhtelif ırklardan vücuda gelmiş bir devlet o-

larakk görmek ilk bakışta doğrudur. Fakat nazarımızı bir daha derinleştirirsek Amerika'da ırklar veyahut milletler devleti görmüyoruz. Çünkü dünyanın muhtelif memleketlerinden ve muhtelif ırk ve milletlerinden insanlar, fertler halinde çıkmışlar ve kendi memleketleri ve milletlerinden alâkalarını büsbütün keserek bu boş kıt'aya yerleşmişlerdir. Yanyana yerleşen fertler, yavaş yavaş birbirleriyle kaynaşmışlar ve ondan sonradır ki bir bütün vatan ve bir bütün siyasî teşkilât kurmuşlardır. Bu gibi yeni teşekkül ve yeni kaynaşmalar Amerika ve Avusturalya gibi eskiden boş olan kıt'alarda mümkün olmuştur ve bitmiştir. Asya ve Avrupa gibi eski dünya kısmında bunun imkânı olamaz. Amerika'da büyüğün küçüğü yutması ve bir milletin diğer bir milleti istismar etmesi vâki değildir. Ama sizin arzu ettiğiniz durum bunun aksinedir.

Rusya'ya gelince o esasta birçok ırklardan ve milletlerden müteşekkil bir devlet değildir, bir Rus devletidir ki sonradan kuvvetlendikçe son derece vahşiyane bir istilâ harekâtına girişmiş ve Rus olmıyan zayıf milletleri arka arkaya istilâ ederek bu milletleri sömürge haline sokmuştur. Rusya'da bolşevizm inkılâbı olunca Rus sömürgesi milletlerin hepsi istiklâl istediler ve hiçbiri de kendi arzusu ile Rusya'ya katılmak istemedi. Bu milletleri Rusya'ya bağlamak için Kremlin'in akıttığı kanlar ve yaptığı vahşiyane zulümler, Çar Rusyasının yaptığından kat kat fazla oldu. Yâni Beyaz Rus emperyalizmi bir daha mâsum kanlarla boyanan bir kızıl renk aldı, o kadar. Ben ikinci mektubumda da sizin bolşevik Rus emperyalist siyasetini beğenmiş olduğunuzu şiddetle tenkiddetmiştim. elbette onu hatırlamanızı bir daha rica ederim.

Son mektubunuzda Batı Avrupa'da birleşmiş devletler yaratma teşebbüsünün devam etmekte olduğunu ve gelecekte Asya'da da böyle bir cereyanın meydana çıkmasının imkânı olduğunu yazmışsınız.

Bu olay, şimdiki halde ancak bir nazariyedir. Bugünkü ve yarınkı dünya durumunu gözönüne alarak dünya siyasetinin gelişmesine bakılacak olursa bu olayın nazarîlik merhalesini geçebileceği umulamaz. Fakat, şimdiki halde gözümüzün önünde cereyan etmekte olan gerçekleri gözönünde bulunduracak olursak dünyadaki siyasî gelişmelerin mezkûr nazariyenin tam aksinde olduğunu görürüz. Çünkü hali hazırda cereyan eden gelişmeler, devletlerin birleşmesi değil, kuvvetli müstemlekeci devletlerin istilâları altında bulunan milletlerin arka arkaya hürriyetlerine kavuşmalarından ibaret tir. Birinci Dünya Harbinden bu yana 20 den fazla esir millet büyük devletlerin boyunduruklarından kurtularak müstakil olmuşlardır. Demek oluyor ki dünyada bir milletin veya devletin başka milletleri zorla kendisine boyun eğdirmek ve esir olarak tutmak siyaseti artık iflâs etmiş durumdadır. İnsanın dünyaya hür olarak geldiğini ve hür yaşamanın insanlık için bir şeref meselesi olduğunu anlamıyan insan kalmamıştır.

Çin milletinin Batılıların ve Japonların tahakkümünü hangi his ile karşıladığını herkes bilir. Bu Çin milletinin bizim gibi tahakküm altındaki milletlerin hissiyatımızı anlamazlıktan gelmesi doğru bir hareket değildi. Bizde bir halk sözü vardır: «Bıçağı evvelâ

kendine vur, acımazsa başkasına vur» derler.

Müstemlekecilerin ve istilâların acısını son yüzyıldanberi çekmekte olan ve durmadan mücadele zorunda kalan Çin'in, bizim gibi milletlere aynı teziyeti yapmakta ısrar etmesi ve klâsik Çin emperyalist siyasetine dört elle sarılması cidden müessiftir. Çünkü tahakküm kimden kime gelmiş olsun aynı şeydir.

Son mektubumda Çin Hükümet adamlarının Doğu Türkistan halkı hakkında yapmış oldukları haksızlıkları size arzetmiştim. Fakat siz evvelâ onları müdafaa ediyorsunuz. İkinci harice talebe göndermek teşebbüsümüze sizin bizzat mâni olduğunuzu inkâr ediyorsunuz. Sizin başka bir cevap verebilmek durumunda olmadığınızı biliyorum. Fakat bu hâdiselerin bizim ka kalblerimizde açmış olduğu yaralar çok derindir ve kapanması kolay değil dir.

Mektubunuzun sonunda beni Formoza'yla komünistlere karşı mücadele de işbirliği yapmağa dâvet etmişsiniz. Bunu bize karşı sempatinizin bir belirtisi olarak telâkki ediyorum ve teşekkür ederim. Ama benim ve arkadaşlarımın yapmakta olduğumuz anti-komünist mücadelemizde Formoza'nın bu konudaki mücadelesine aykırı bir keyfiyet yoktur. Geniş dünyada muhacerette bulunan vatandaşlarımla beraber kalarak anti-komünist mücadelelerde ve hürriyet idealine sahip vatandaşlarımın hizmetinde bulunmayı tercih etmek zorundayım.

Sıhhatinizin ilerlemesini ve muvaffakiyetinizi temenni eder ve derin hürmetlerimi sunarım.

10/12/1955 *Mehmet Emin BUĞRA*

SOYDAŞLAR

Yayılıyor ufka bir aşk bestesi,
Dinliyelim onu gelin soydaşlar!..
Haz verir ruhlara «Türkistan Sesi»,
Onda kendinizi bulun soydaşlar!..

Dinleyip bu sesi Gültekin, Kür Şad,
Er meydanlarında oynatmışlar at,
Onların ruhunu etmek için şâd
Gözleri «Turan»a çelin soydaşlar!

Yükselip üstünde güneşler, aylar,
Onda dile gelir şanlı Altaylar,
Dinleyin, ne diyor şu oklar, yaylar:
Moskof'un bağrını delin soydaşlar!..

Dünümüz ordadır, ünümüz orda,
Nasıl bağlanmayız bu güzel yurda?
Gönül verip her an «Mukaddes Kurd»a,
Türklüğün öcünü alın soydaşlar!

Neler yetiştirmiş bu cömert toprak,
Yalnız «Mevlâna»ya, «Yunus»a bir bak
«OğuzHan» göklerde bayraktır, bayrak
Onunla başbaşa kalın soydaşlar!

Odur başımızda elmas tâcımız,
Odur sevincimiz, odur acımız,
«Tomris» anamızla «Türkân» baıcımız,
Olmuşlar orada gelin soydaşlar!..

Mevsimler o yerde hâzândır, hazân,
Tutsak olmuş altın destanlar yazan,
Nerde »Dede Korkud», o büyük ozan?
Kırık kopuzunu çalın soydaşlar!

«Türkistan»dır medeniyet beşiği,
Öpelim gelin o gümüş eşiği,
DerFedaî: «Âşığıyım, âşığı,
Bu gerçeği böyle bilin soydaşlar!...»

Eskişehir, 27/6/1956

AŞIK FEDAİ

Türkistan Tarihinde son yüzyıllar

M. E. BUĞRA

Geçen sayımızda Kalmak istilâsının küçük bir hülâsasını vermiştim. Şimdi bu istilâ hadiselerini biraz daha genişçe zikretmek isterim:

Galdan Kuntayşı, 1659 da Türkistan ın şimâl kısmının hemen hemen hepsini ve Kumul ve Turfan vilâyetlerini istila ettikten sonra devletinin merkezini Altay eteklerinden İli havzasına nakletmişti. Burada iyice yerleştikten sonra Altı Şehir (Tarım Havzası) bölgesini de almak çarelerini aramakta idi. Fakat Altı Şehirde bulunan Çağatay hükümdarı İsmayil Hanın kuvvetini iyi bilen Galdan, oraya hücum ettiği takdirde kesin bir yenilgiye uğrıyacağından korkuyor ve savaştan çekiniyordu.

Ortaçağlardan beri, Türkistanda tarikat şeyhlerinin halk üzerinde büyüü nüzuflara sahip oldukları herkesçe mâlumdur. Altı Şehirde Hidayetullah Hoca adında bir şeyh vardı ve kendisinin Peygamber sülalesinden olduğunu iddia ediyordu. Hidayetullah Hocanın halkın ve devletin üzerindeki nüfuzu çok büyüktü, dediği dedik ve yaptığı yaptıktı. Bu nüfuzuna güvenen Hidayetullah Hoca, devleti devirmek ve iktidarı kendi eline almak maksadile Kaşğardaki cahil müritlerinden gizlice bir kuvvet teşkil etti. 1676 yılı Hidayetullah Hoca Kaşğar şehrini basarak oradaki devlet adamlarını yok ederek şehri aldı ve hemen sonra Yarkend'e yürüyerek orasını muhasara altına aldı. Hocamın Yarkend şehrindeki müritlerinin ayaklanması neticesi olarak İsmayil Han kolayca mağlup edildi ve esir alındı. Hidayetullah Hoca böylece hanlık tahtını gaspetti.

İsmayil Hanın Hoten valisi olan kardeşi Mehmet Emin Han, Hocanın üzerine yürüyerek onu mağlubetti ve Yarkend ile Kaşğarı kurtardı. Hiç bir yerde tutunamıyan Hidayetullah Hoca, esir İsmayil Hanı beraberinde alarak İlide bulunan Galdan Kuntayşının yanına kaçtı ve ondan yardım diledi. Böyle bir fırsatı hiç ummadığı yerden bulan Galdan, Hidayettullah Hocayı Altı Şehrin hükümdarı tanıdı ve yardım vâdında bulundu ve ona «Abak Hoca» ünvanını verdi (Abak, kalmaklarca handan ikinci derecede olan kimseye verilen en büyük ünvandır). Hocanın müritleri bu kelimeyi sonradan acemleştirip «Huacei Afak» (ufukların Hocası) şekline getirmişlerdir. Galdanın bu hareketinin sebebi şu idi: Altı Şehrin cengaver müslüman Türklerini o, kendi kuvetile yenemezdi. Bu Türklerin yenilmelerinin biricik çaresi onların arasında ikilik çıkması idi. Altı şehir halkının mühüm bir kısmının Hidayetullah Hocayı tutacağını Galdan çok iyi biliyordu.

Galdan, 1678 de 40 000 kişilik bir Kalmak ordusuyle Abak Hocayı beraberinde alarak Turfan yolile Altı Şehre yürüdü. Kûça şehri civarında vukubulan savaşta Mehmet Emin Han çok büyük bir muvaffakiyet kazandı ve Galdan, 30 000 kadar ölü ve esir vererek geri çekildi. Ertesi yılı Galdan ve Abak Hoca, 60 000 kişilik kalmak ordusuyle Muzart yolu üzerinden Aksuya saldırdılar. Mehmet Emin Han, şid-

detli müdafaada bulunuyor ve Galdan ın ümidi kırılıyordu. Bu esnada Abak Hocanın Kaşğardaki müritleri ayaklandılar ve başka yerlerde de ayaklanma korkusu belirdi' Bu durum karşısında kalan Mehmet Emin Han Yarkend'e çekilerek müdafaa vaziyeti aldı. Bu suretle Galdan ve Abak Hoca, Aksu ve Kaşğar vilâyetlerini kolaylkıla ele geçirdiler ve Yarkend şehrini kuşattılar. Mehmet Emin Hanın şiddetli müdafaası ve mukabil taarrüzleri neticesinde düşman kuveti büyük zayiata uğrıyordu. Bu durum karşısında Galdan, savaştan el çekerek geri dönmeğe karar verdi. Fakat Abak Hoca, Galdana şu hileyi arzetti: «Siz ordunuzla beraber şehir etrafından çekilmiş olun, ben kendi kuvetimle beraber kalarak şehir içindeki müritlerimi ıknaa çalışayım, eğer onlar şehir içinde ayaklanarak şehir kapılarını açmağa muvaffak olurlarsa işimiz kolaylaşır.» Bu hileyi Galdan doğru buldu ve göya İli tarafına çekilip gitmiş gibi bütün kuvetini alarak şehirden uzaklaştı. Abak Hoca, şehir içindeki mürıtlerine «Kâfir çekilip gitti, bu memleket artık bana kaldı, sizler İslam devletinin Peygamber torununun eline geçmesi için yardımda bulunmak üzere ayaklanınız ve kapuları bana açınız ve bu suretle iki cihanın saadetine erişiniz» diye öğütler yollamağa başladı. Buna kanan cahil müritler bir gece ayaklanmasıyle şehir kapısını açtılar. Fakat Peygamber torununun arkasında Kalmak çapulcularını görünce müdafaaya kalkıştılar. Kalmaklar şehre girerek katlıam ve yağmanın en fecilerini yaptılar. Son Hükümdar Mehmet Emin Han da şehitlerin arasındaydı.

Böylece Doğu Türkistanın Kalmak istilası altına düşmesi 1680 yılı tamamlanmış oldu. Galdan, Abak Hocayı sözde Altı Şehir kıralı tanıdı, binlerce kalmak memur ve askerini kontrol için bıraktı, bununla da kalmıyarak Abak Hocanın ailesinden bir kaç kişiyi rehine olarak beraberine aldı ve İliye döndü. Musa Sayramlının yazdığı veçhile Abak Hoca yalnız kukla idi, devlet işleri tamamile kalmakların ellerindeydi. Bu durum Galdanın ölümüne kadar devam etti. Galdan, 1695 te Çin imparatoru Şing-Zung-KangŞiye savaş açtı, iki yıl süren bu savaşta 1697 de Galdan kesin olarak yenildi ve zehir içmek suretiyle intihar etti. Tarihi Emniyede kaydedildiğine bakılırsa Abak Hoca 12 yıl hükümdarlık ettikten sonra 1693 te ölmüştür. Onun ölümünden sonra karısı kendisinden olan küçük yaştaki oğlu Mehdiyi tahta çıkarmak için, hak sahibi olan büyük oğlunu zehirliyerek öldürmüştür. Bu hadise Abak Hocanın çocuklarının ikiye ayrılarak post kavgasına tutuşmalarına sebep olmuştur. Bu mücadeleler Kaşğarda devam ederken Galdanın ölümü ve Kalmak hanlığının Çine vergi ödemek derecesinde zaiflaması meydana gelmiş bulunuyordu. Altı Şehirdeki Kalmaklar kaçmış ve yahut yok edilmişlerdi. Hocaların arasında post kavgası sürüp gidiyordu. Hocalar ve müritleri bu mücadele sırasında «Aktakyalı ve Kara takyalı» adları altında iki siyasî parti haline gelmişlerdi. (Halk şimdi bunlardan hikâye ederken Ak dağlı ve Kra dağlı diye bahsederler) Bu mücadele neticesi olarak her vilâyet ve hatta her şehir ayrı ayrı biribirine düşman küçük devletler manzarası taşıyordu. Meselâ: 1713 te Kaşğar Aktakyalı Ahmet Hocanın ve Yarkend, vilâyeti Karatakyalı Daniyal Hocanın idarelerinde idi, Hotende ise Kartakyalı

Yunus Hoca (Daniyal Hocanın oğlu) ile Aktakyalı Yakup Hocanın arasında kanlı savvaşlar devam ediyordu.

Galdanın ağabeyinin oğlu Rabdan iktidarı eline alarak yavaş yavaş kuvetini artırıyordu. 1715 de Çin ve Tibete karşı savaş açtı ve mühim başarılar kazandı. Bundan sonra 1717 de Altı şehre hücum etti. Daniyal Hoca, mukavemet göstermiyerek Rabdanı itaatla karşıladı. Ahmet Hoca ise müdafaya kalkmış ise de az bir savaştan sonra teslim oldu. Rabdan Ahmet Hocayı bütün ailesile beraber alarak İliye gönderdi. Daniyal Hocaya da itimat etmeyerek onu da beraberinde İliye götürdü ve Altı Şehri bir Kalmak valiyin idaresine verdi. Altı Şehir halkının kalmak mezalimine karşı sürekli ayaklanmalarına hiç bir çare bulamıyan Rabdan, üç yıldan beri İlide gözhapsi altında tutmuş olduğu Daniyal Hocayı Altı Şehre hükümdar tayin ederek yolladı. Daniyal Hoca, Rabdanın 1727 de vukubulan ölümüne kadar ona itaate devam etti. Rabdanın yerine geçen kardeşi Galdan Şerin, Daniyal Hocayı yerinde bıraktı.

Daniyal Hoca, Kalmaklara karşı itiatkâr bir adam olup devlet işlerine karışmıyor ve bir şeyh gibi hayat geçiriyordu. Kalmak mezalimine tehammül edemiyen ahali, memleketin her yerinde gizlenen Aktakyeli hocaları başlarına geçirerek isyan ediyorlardı. Aktakyalılar, Kancut ve Pamirdeki Kırgızlardan yardımalıyorlardı. Fakat onlar da yağmacılık ve zülumlarıyle Kalmaklardan daha vahşiyce hareketlerde bulunuyorlardı. Bu anarşı neticesi olarak memleket tam mânasile bir harabeye dönmüştü.

Galdan Şerinin tahta çıkmasından biraz sonra Daniyal Hoca öldü. Galdan Şerin, Altı şehri 5 eyalete taksim ederek Hoten, Yarkend, Kaşğar ve Aksuyu Daniyal Hocanın dört oğluna verdi. Kûçayı hocalardan alarak bir kalmak valiye verdi. Bu tedbirle kuvetli bir devleti, zaif 5 devlet haline sokmuş oldu. Galdan Şerin, 1729 da başlayıp 1731 e kadar devam eden savaşta Çin kumandanı Fudeyi kesin bir mağlubiyete uğratarak çok kuvetlenmiş bulunuyordu. Fakat 1934 te Kalmak kabilelerinin bâzısının isyan ederek Çine itaat etmesi onu zaif düşürmüştü. 1739 da Galdan Şerin Çin ile yaptığı savaşta yenildi ve Altı Şehir işine bakamıyacak hale geldi. Bu durumdan Hoten hükümdarı Yunus Hoca (Daniyal Hocanın oğlu) istifade ederek istiklalini ilan etti, Hotendeki kalmakları yok ettikten sonra Yarkend ve Kaşğar hükümdarları olan kardeşlerini de yenerek oraları işğal etti, Kaşğara büyük oğlu Paşa Hocayı ve Yarkend'e küçük oğlu Cihan Hocayı vali tâyin etti ve memlekette mümkün olduğu kadar emniyet ve refahı yerleştirmeğe çalıştı. Yunus Hoca kuvetini arttırarak Aksuya hücum ediyordu. Fakat orasının hükümdarı olan kardeşi Kalmakların yardimiyle şiddetle müdafa ediyordu.

1750 de Galdan Şerin öldü ve Kalmaklar arasında taht kavğası patlak verdi. Bu mücadele sırasında Galdan Şerinin bütün ailesi kılıçtan geçirildi ve başka bir kabilenin başkanı olan Davaçı, tahtı ele geçirdi. Fakat Galdan Şerinin adamlarından olan Amursana, Davaçıya isyan ederek mağlup olunca Çine kaçtı ve Çin imparatoru Çien-Lung'un yanına giderek ondan yardım istedi.

Bu hadiseler, Yunus Hocanın Aksu'yu eline geçirmesine fırsat vermişti.

Yunus Hoca Aksuyu aldıktan sonra Klamaklara karşı büyük bir savaş hazırlığına başlamıştı.

Bu arada Çin imparatoru Çien-Lung, Amursanaya yardim perdesi altında Doğu Türkistana iki yoldan asker sevketmişti. General Cho-Huyi ile General Fude'nin kumandalarında olan bu Çin ordusu İli havzasına girince Davaçı, savaş imkânını bulamıyarak Kuçadaki Kalmak valiyin yanına kaçmıştı. Çin kumandanları ile Amursana, Kûçaya Yulduz yolile bir ordu gönderdiler. Kuçadaki Klamak vali, velinimeti olan Davaçı'yı yakalatarak onu Çin ordusuna teslim etti. Çin imparatoru Davaçıyı öldürmeden sakladı.

Yunus Hoca, Kuçaya Çin ve kalmak ordusunun geldiğini duyunca oraya hücum etti ve Düşmanı yenerek Kûça şehrini muhasara altına aldı. Çin kumandanı ile Amursana, Yunus Hocanın, ecnebi kuvetle yenilmiyecek derecede kuvetli bir orduya malik olduğunu anlıyarak Altı Şehirdeki Karatakyalı ve Aktakyalı ihtilafini körüklemek suretile orada bir iç savaş yaratmak yolunu tuttular. Bu tedbir üzerine, Rabdan zamanında İli'ye sürülmüş ve orada ölmüş olan Aktakyalı lideri Ahmet Hocanın oğlu Burhaneddin Hocayı, yanına sığınmış olan Aktakyalılardan ve kalmak ve Çinlilerden müteşekkil bir orduyla Kûçaya yolladılar. Burhaneddinin Kûçaya geldiğini haber alan Yunus Hoca, kendi ordusuna Kırgız gönüllülerini de katarak Kûçaya yürüdü ve şehri kuşattı. Burhaneddin, Yunus Hocanın ordusunda aslında Aktakyalı mensupları olan binlerce kişinin bulunduğunu biliyordu ve Kırgızların da hiç bir partiye bağlı olmayıp yalnız para ve mal elde etmek için geldiklerini anlıyordu. Burhaneddin, gizLİCE mezkûr unsurlarla temas temin ederek onları kendi tarafına geçmeğe ıknâ etti. Burhaneddinin bir çıkış hareketi yaptığı esnada Yunus Hocanın ordusundan mühim bir kısmıyle Kırgız beylerinden Kaydu, Burhaneddin tarafına geçince Yunus Hocanın ordusu bozguna uğradı. Yunus Hoca Aksuya çekilerek orada kuvetlerini toplayıp müdafaya hazırlandı.

Bu hadiseyi Kaşğardaki Aktakyalılar duyunca isyan çıkararak Kaşğarı zaptettiler. Bununla iki ateş arasında kalan Yunus Hoca Yarkend'e çekilmek zorunda kaldı. Burhaneddin, Çin ve Kalmak askerlerile beraber Kaşğara gelerek oradan mühim bir kuvet topladılar ve Kaşğarda Hayin Kaydu'yu bırakarak Yarkend'e yürüdüler. Yunus Hoca bütün ordusunu oğlu Cihan Hocaya verdi ve Yarkend'e düşmanı durdurmasını emrederek kendisi Hotene gitti.

Cihan Hoca 40 000 kişilik ordusıyle Düşmanın 50 000 kişilik ordusunu Adeta yıldırıyordu, Burhaneddinin ve hamileri olan Çinli ve Kalmak kumandanlarının sulh tekliflerini silahla karşılıyordu. Aylarca süren bu çetin savaşlar her iki tarafa bezginlik ve korku salmış bulunuyordu. Bu durumdan ümitsizliğe kapılan Çinliler ve Kalmaklar, geri çekilmek istiyorlardı. Burhaneddin bu arada Cihan Hocanın subaylarından ikisile gizli muharebeye girişmişti. Burhaneddin, hâmilerine bunu açıklıyarak «Eğer bu iki subayı kendi tarafımıza çekebilirsek iş kulaylaşmış olacaktır ve eğer bunu yapamazsak o zaman çekilelim» dedi. Hâmiler bu fikri kabul ettiler. Bir kaç gün sonra Cihan Hoca büyük bir mukabil taarüze geçmek üzere bütün ordusunu alarak

şehirden çıktı, savaşın kızıştığı bir çağda Cihan Hocanın iki büyük subayı 20 000 e yakın kuvetlerile beraber Burhaneddin tarafına geçince Cihan Hocanın geri kalan ordusu müthiş bir panik ile şehre çekildi. Düşmanlar hemen şehre hücum etmişlerse de Cihan Hocanın cansiparane mukavemeti karşısında hiç bir muvaffakiyet elde edemeden geri çekildiler. Fakat Cihan Hocanın ordusunun uğradığı zayiatta çok müthişti. Bu sebeple Cihan Hoca beraberinde alabildiği kadar bir kuvetle geceleyin şehri terkederek Yarkend ırmağının doğu sahiline çekilerek müdafa vaziyeti aldı, Düşmanlara karşı son nefesine kadar savaşarak ağır yaralı halde esir düştü ve onu Burhaneddin, hemen şehit ettirdi.

Cihan Hocanın ailesini Çinliler esir alarak Pekin'e gönderdiler. Bu esirler arasında Cihan Hocanın karısı da vardı, güzelliği ve savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarıyle dillere destan olan bu kadının adı İpar Hanım idi. (İpar Hanımın esaret hayatı, İmparator Çien-Lung'a karşı gösterdiği akıllıca mukavemeti ve Pekindeki ölümü çok meşhur ve ibret verici vakalardır, bunu başka bir sayımızda ayrı bir makale halinde neşredeceğiz.) Yunus Hoca ise Hoten civarında kahramanca savaşlar vererek şehit düşmüştür.

Hocalar devrinde memleketi emniyet ve refahla yaşatmak ve adalet temin etmek için çalışmış olan yegane hükümdar Yunus Hocadır, ondan başkaları memleketin tarihî güzel çehresini bir harabe haline sokmaktan ve cahil halkı istismar etmekten başka hiç bir iş yapmamışlardır. Bu cihetledirki hâlâ Doğu Türkistan halkının hatırladıkları bu devreye halk, «Kalmak ve Hocaların Yağılıkları» (Kalmak ve Hocaların anarşıları» adını vermektedirler.

Bu felaketlerle dolu bir asırlık facia devri, Doğu Türkistanı baştanbaşa bir harabeye çevirdiği gibi, oradaki Türkleri de son derece fakir, şaşkın, zaif ve perişan hale getirmiş ve hiç bir ecnebi istilasına karşı koyacak halleri kalmamıştır.

Gelecek sayımızda Batı Türkistan hadiselerinden bahsedeceğiz.

(Sonu var)

"BİZ,, OLALIM

Kutlu yurdum, Türkistanım, otağım,
Cennet ilim, anne-baba ocağım,

Hanı senin dağlarında kışniyen,
Çayır - çimen dağlarında işliyen,
Dizgin nedir, gem, özengi bilmiyen,
Türkün eşi küheylânlar ne oldu?

Özbek, Uygur, Türkmen, Kazak uyruğum,
Anne-baba öz kardeşim, buyruğum,

Hanı senin bir arada kurduğun,
Göz dikenin belin büküp, burduğun,
Yalın kılıç başın, boynun vurduğun,
Birlikteki Hakanlığın ne oldu?

Mutlu diyor: Gel yine «Biz» olalım,
Özbek, Uygur, «sen», «ben»liğin boğalım,

Sen kılıç al, ben de kalem «Biz» olup,
Anayurda, Türkistan'a varalım,
Urus ile Çin'i ordan koğalım,
Oğuz-Han'ın oku, yayı ne oldu?

MUTLU

Kutluk - Türkan

(piyes)

Önsöz

Türkistan Türklerinin tarihî çağlarında geçmiş olan hideselerini, millî yaşayış şeklini, millî kiyafetini, siyasî durumunu ve sair özelliklerini sahneye aksettirmek suretiyle milleti eski şerefli tarihiyle aşına kılmak amacıyle bu eseri 1948 de Türkistan da oranın Türkçe şivesiyle yazmıştım. Eser, ayni yılda Ürümci şehrindeki Türk Uygur tiyatrosunda oynanmıştı. Bu sahnenin, milletin ruhunda oldukça önemli bir ilgi uyandırmış olduğunu görmüşüm.

Türkistan Türklerinin eski durumunu tasvir eden bu küçük eserin Türkistanlılar kadar Türkiyelileri de ilgilendireceğine emin olduğum için Batı Türkçesine çevirmek suretiyle dergimizde tefrika halinde yayınlamanın beyhude bir iş olmıyacağı kanaatındayım.

Eseri teşkil eden hikâye, 8 inci yüzyıldaki Türkistanı gözünüzün önüne serer. O devirde, Bugünkü Moğolistanın hepsini, Bugünkü Çinin kuzeyinde geniş bir bölgeyi ve Doğu Türkistanın doğu bölgesini içine alan büyük Uygur Hakanlığını göreceğiniz gibi Doğu Türkistanın geri kalan bölgelerinde bir kaç tane bağımsız hanlıklar gözünüze çarpacaktır.

O devirde Batı Türkistan Arap İslam devletine katılmış durumda bulunuyordu.

Eserdeki kifayetler ise, o zamanda meydana getirilmiş olan binlerce millî anıtlardan çağımıza kadar kalabilen heykeller, kabartmalar ve resimlerden alınmış olan hakikî kiyafetlerdir. Hayalî ve yahut uydurma şeyler değildir.

M. E. Buğra

ESERDE TEMSİL EDİLEN KİŞİLERİN MÜHİMLERİ

1. Kutluk Tekin: hikâyenin kahramanı olup Uygur hükümdarı olan Yuluğ Hakanın oğludur. Hikâyedeki maceralariyle, bir Türk yiğitinin kahramanlığını, tahammülünü, ahlâkaını ve olgunluğunu gösterir. 22 yaşında bir delikanlıdır.

Kıyafeti: Bak. resim: I.

2)

2. Yuluğ Hakan: 8 nci yüzyılın sonunda Uygur Hakanıdır ve Kutluk Tekin'in babasıdır. Siyah sakallı, 45 yaşında bir zattır.

Kifayeti: Bak. resim: II.

3. Umay Hatun: Kutluk Tekin'in anasıdır, 40 yaşında güzel bir kadın.

Kifayeti: Bak. resim: III.

4. Bilge: Kutluk Tekin'in baş yaveri, 25 yaşında yakışıklı ve cesur çehreli bir genç.

Kiyafeti: Bak: resim: IV.

3)

5. Arslan Bey: Karluk Türklerinin başkumandanı, 50 yaşlarında uzun boylu, kır sakallı bir batur.

Kifayeti: Bak. resim: V.

4)

6. Besmil beyi'nin emniyet müdürü: az sakallı, çekik gözlü, 40 yaşlarında güler yüzlü bir adam.

Kiyafeti: Bak. resim: VI.

7. Kün Han: 8. yüzyılın sonunda

(I)

Kuça hanı olup memleketinde büyük kanallar, ateş kullaları ve dağlarda oyma mâbetler gibi abideler yaptırmış bir hükümdardır. 45 yaşlarında olup sakalı traşlıdır.

Kiyafeti: Bak. resim: VII.

8. Çolpan Hatun: Kün Han'ın karısı ve Türkân Terim'in anası olup 40 yaşlarında, çok güzel bir kadındır.

Kiyafeti: Bak. resim: VIII.

5)

9. Türkân Terim: Kün Han'ın kızı ve Kutluk Tekin'in sevgilisi, son derece güzel, uzun boylu, 18 yaşında bir kızdır.

Kiyafeti: Bak. resim: IX.

PERDE - I -

Yuluğ Hakan'ın hazinesinde silâh odası, duvarları kırmızı tuğladan ve pencereleri tavanda, odanın duvarlarında türlü kılıçlar, süngüler, hançerler, okyaylar, kalkanlar, zırhlı elbiseler, çelik kalpaklar ve aybaltalar gibi eski silâhlar asılıdır. Odanın bir tarafında bir kaç tane demir sandıklar durmaktadır.

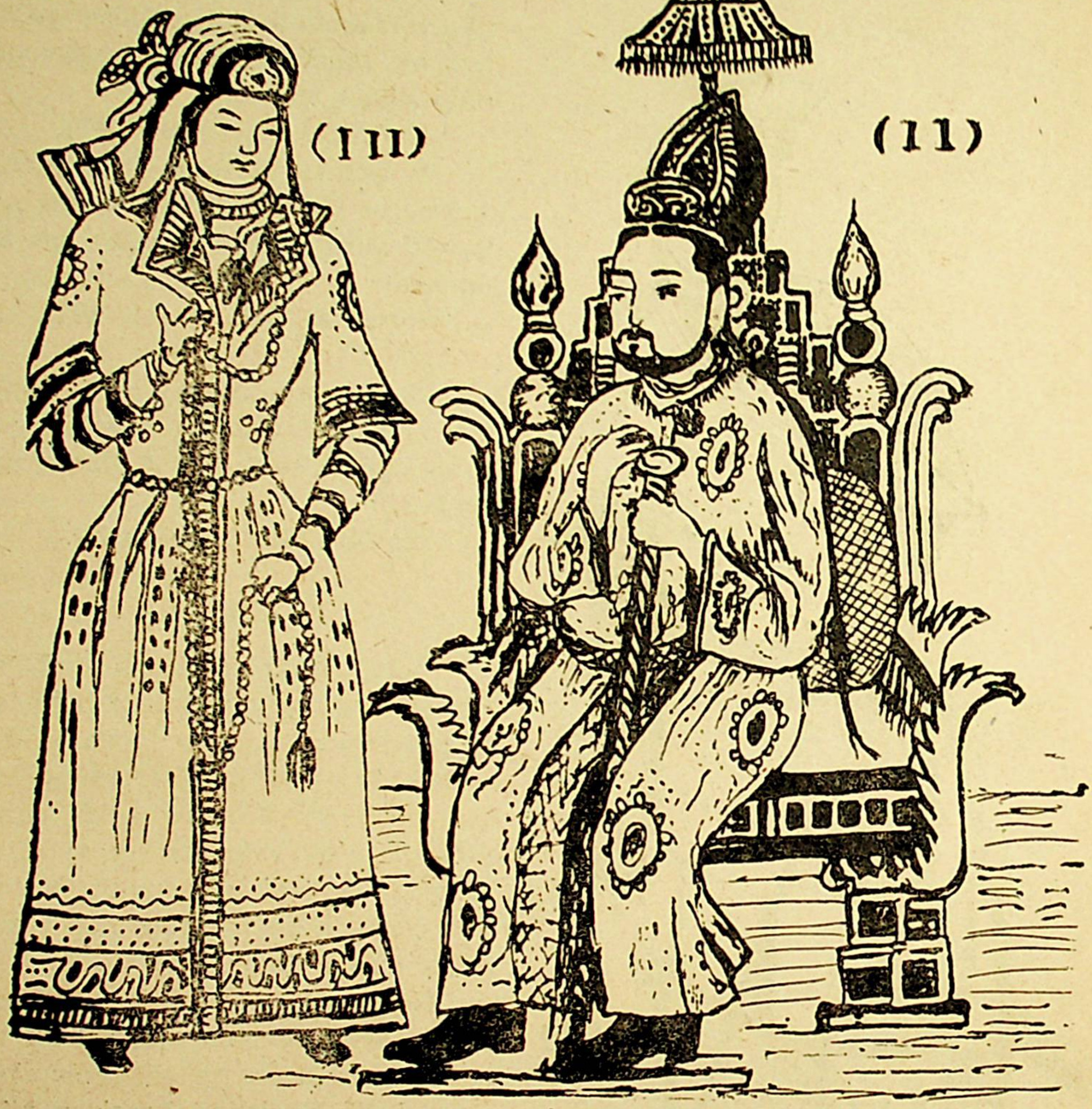
Kapının hemen içinde hazineci ayakta beklemektedir (kır sakallı, orta boylu, tıknazca bir adam olup başında Kutluğ'unkine benziyen püsküllü bir kalpak, sırtında uzun bir cübbe ve belinde mavi ipekli kuşak)

Perde açılır

Kutluk Tekin, beraberinde Bilge ve bir kaç yaveri olduğu halde dışardan gelir. Hazineci eğilerek selâm verir.

Kutluk: (duvarda asılı silâhlara bakar) Bu silâhlar niçin buraya asılmış, neye kullanılmamış?

Hazineci: Tekinim! Bunlar, geç-

(III)

(II)

mişteki büyüklerimizden kalmış olan mutlu hatıralardır, bir hazine gibi saklanır.

Kutluk: (yerdeki sandıklara bakar) Bu sandıklarda ne var?

Hazineci: (titrer) bunlarda silâh var, fakat ancak savaş çağlarında çıkarılır.

Kutluk: kilitlerini açın bakayım.

Hazineci: Hakandan izin alın sonra açayım.

Kutluk: (yalvararak) Ağa! mer hametini benden esirgeme, özür dilemek ile gönlümü kırma, bunlar silâh değil, Kûça hanının hediyeleridir ve kendisiyle ailesinin resimleridir, gönlüm bunları görmek istiyor, bunları bana göstermek hiç te fena olmuyor.

Hazineci: Af buyrun tekinim! size karşı gelmeğe haddim yoktur, fakat Hakanımın yarlığı çok kesindir.

Kutluk: (yüzü kızarır) aç! onları

(IV)

anlamadım, bu gibi bir engele rastlıyacağımı hiç sanmadım.

Hazineci: Sormayın tekinim, açarsam başım koparılır, söylersem dilim kesilir.

Kutluk: (duvardaki kılıçlardan birini hızla alır ve sallar) sandıkları açmazsan başını keserim, bütün aileni mahvederim.

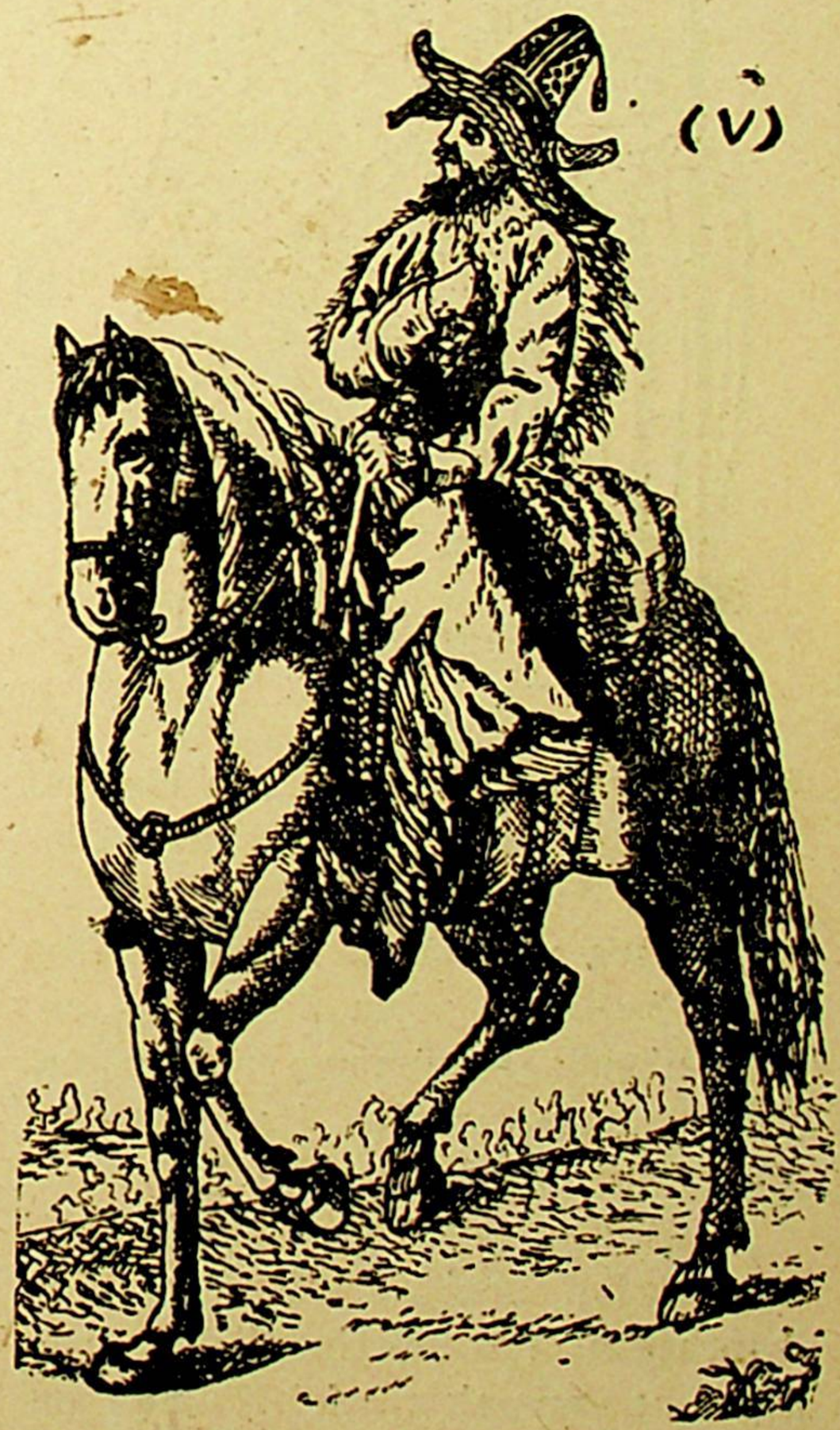
Hazineci: (diz çöker) isterseniz işte başım, hükmünüz altındadır aile ve kayaşım.

Kutluk: (biraz geri çekilir) niçin korkmıyorsun ölümden?

Hazineci: sebebini anlarsınız sözümden.

Kutluk: Hah! şöyle bakayım.

Hazineci: Hakandan bana şu

(V)

göreyim, o, o, onu gözüme süreyim.

Hazineci: Af buyrun tekinim! ben bunları hediye değil silâh olarak saklıyorum, açtırırsanız ben kulunuz candan olurum.

Kutluk: (kızarır) Hey! yalan sözlerle beni aldatma, Hakanın yarlığı var diye işi atlatma.

Hazineci: Tekinim! sandıkları açarsam bana var çok kattı ceza.

Kutluk: Babamın malını görmem niçin değilmiş reva?

Hazineci: Sandıkları açarsam benim cezamdır ölüm, adaletli tekinim kendiniz verin hüküm.

Kutluk: Bu ne demek! ben hiç

(VI)

buyruk geldi "Kutluk Tekin Hazineye giderse ona ancak silâhları göstereceksin, Kün Hanın hediyelerini san sandıklara yerleştirip kilitliyeceksin, sakın bunları o görmesin, benim başıma güçlük çıkartmasın, eğer gösterirsen başın vurulur, bu sırrı ona söylersen dilin kesilir.,,

Kutluk: (kılıcı yere atar) Sözüne inandım, seni cezalandırmaktan vazgeçtim. (yaverlerine bakar) yeğitler ne yapmak gerek? Kalbimi yakıyor kızgın bir dilek, hazineci arzuma boyun eğmiyor, bana da bu arzudan vaz geçmek mümkün olmıyor.

Bilge: Tekinim! bu işe bulunur bir çare.

Kutluk: çabuk söyle beni eyleme âvare.

Bilge: Vazgeçin bu hayaldan, ne çıkar bu kadarcık davardan, maldan?

Kutluk: Sen bilmiyorsun, bu şeyler bana canımdan da aziz.

Bilge: Ben anlayamadım! nedir bu, bu kadar leziz?

Kutluk: Ah! görseydin bilirdin, benim derdimin ne olduğunu görürdün, onu görmezsem yaşamak bana olur haram, ah! derdimi anlamadı babam. (gözleri yaşarır)

Bilge: Sabredin tekinim.

Kutluk: Mümkin değil yeğitim.

Bilge: (düşünür) ben bir çare buldum bekap ta yanmaz, şiş te yanmaz.

Kutluk: (gülümsiyerek) söyle yeğitim, senin aklından hiç bir şey kaçmaz. Bilge, Kutluğu bir köşeye çekerek kulağına bir şeyler söyler, sonra ikisi birden hazineciye saldırırlar ve onu bir direğe bağlarlar ve cebinden anahtahları çıkarıp sandıkları açmağa koyulurlar. Birinci sandık türlü göz kamaştırıcı mücevherlerle doluydu, ikincisinde türlü kitaplar, üçüncüsünde de kıymetli kumaş ve elbiseler gözükür. Kutluk bu şeylere hiç bir ehemiyet vermeden öteki sandığı açmağa acele eder. Nihayet dördüncü sandığı açar, onun içinde daha küçük som altından bir sandık çıkar. Kutluk, onu eline alır ve "işte benim aradığım,, der.

Bilge: Açın, benim de yüreğim oynamağa başladı.

(IX) (VII) (VIII)

Kutluk, elleri titridiği halde sandığı açar, içinden beyaz bir kumaş parçası çıkar, kumaş üzerinde, ortada Kün Hanın, sağda Çolpan Hatun'un ve solda da Türkân Terim'in resimleri görünür.

Kutluk, Türkânın resmine bakarak şu şarkıyı söyler (çalğı)

İşitip adını başıma düştü aşk sevdası
İdim bu kametinin, bu yüzünün eski şeydası
Görüp şimdi yüzünü düştü bu kalbime ateş ah!
Beni Uygur ili şimdi desinler aşk rüsvası

Türkistan Edebiyatından Örnekler

KUTADGU BİLİĞ

(1000 Yıl Önce)

Bayat kimke birse ukuş, ök, biliğ
Üküş edgülükke uzattı iliğ
Biliğni bedük bil ukuşnı uluğ
Bu iki, bedütür oyurmış kuluğ
Bu sözke tanukı munu keldi söz
Bu sözni eşitkil sözüng munda üz
"Ukuş kayda bolsa uluğluk bolur
Biliğ kimde bolsa bedüklük alur
Ukuşluğ ukar ol biliğliğ bilir
Biliğli, ukuğlı tilekke tegir

Çevirmesi

Tanrı kime zekâ, anlayış, bilgi verirse
Çok iyiliği için yardım elini uzatmıştır.
Bilgiyi büyük bil, zekâyı ulu bil
Bu ikisi, onları seçmiş kulu büyüttür.
Bu sözün delili olarak, işte şu söz gelmiştir.
ki bunu anla ve burada sözü kes:
Zekâ nerede ise ululuk oradadır
Bilgi kimde ise büyüklük alır
Ancak zeki insan anlar, bilgin insan bilir

Bilgin ve zeki insan, maksada erişir.

Senin vaslın bana oldu bu âlem içre tek gaye
Çıkıp gitti başımdan mülkü malın fikrü hülyası
Ne gün olur bu kutluğ'a onun vaslı müyesser ah!

I)

Ben Orkun'da, onun imiş Kûça şehrinde mâvası

jre

Bilge: (başka yaverlere) Haaa! şimdi anladım, Tekin bu güzel kıza âşıkmış, bu resmi Hakanın gizlemesi lâyıkmış, işte şimdi gördü, aşkı da açığa vuruldu, Tekin şimdi Kûça'ya gideceğim der, Hakan da buna mâni olmak ister, arada çıkacak kavga, bizim başımıza da düşecek büyük bir belâ.

Kutluk: Kayğırma! Hakan ile Han, biribirini severler, dostluklarını kuvvetlendirmek isterler, babam beni Kûça'ya gitmekten alıkoymaz, Han da benim gönlümü kırmaz.

---

1) Tekin, eski Türkçede şehzade demektir.

2) Hatun, eski Türkçede melike mânasına gelir.

3) Karluk, o zamanlarda Altay'da oturan bir büyük Türk oymağıdır.

4) Besmil, büyük bir Türk oymağıdır.

5) Terim, Afrasiyab'ın neslinden gelen prenseslere verilen ünvandır.

I) Orkun: Şimdiki Mogolistan'ın kuzeyinde büyük bir ırmaktır, Uygur hakanlığının payitahtı olan Kara Balgasun şehri bu ırmağın boyunda idi, Kara Balgasun ile Kûçan'ın arasında 2000 kilometrelik bir mesafe vardır.

(Sonu var)

Hicret Şarkısı

S. M. ÇOBAN

Bülbül ketti, gülüstan kaldı
Açılmay solup bir reyhan kaldı
İzleymen onı o taman kaldı
Yurtnıng üstide kök tuman kaldı

⁂

Tuğulduk onda suyini içip
Ongaymu ketmek yurttın vazkeçip
kıyın çekermiz bahar, yaz keçip
Sınuk dillerde köp erman kaldı

⁂

O idi ana manga ve sanga
Tuğdı, östürdi, süt berdi yina
Azkilür onga hamd ile sena
Onda tutuktı til pinhan kaldı

⁂

Gam çekermidi onda öksüzler?
Ne şirin idi o tünler, künler!
Kelir, keçerdi kışlar ve küzler
Közüm üzülmes şebistan kaldı

⁂

Östük el külse biz birğe külüp
Yığlasa yığlap dayim bir bolup
Neler körürmiz emdi ming bolup!
Tilde ve dilde ah, fiğan kaldı

⁂

Bir idi yığı, sevinçlerimiz
Yatnı bilmesti öz içlerimiz
Sınğandın beri kılıçlarımız
Zindanğa tüştük asıman kaldı

⁂

Bütün barlığım onda türelğen
Sevgidin bülbül tilini berğen
Yalguz menmidim ondan södrelğen!
Bilse oğlanlar sergerdan kaldı

⁂

Terip sevgining bağıdın mive
Körmey ayrıldım ondan bir cilve
Her zaman yadlap ve seve seve
Unutalmaymen hoş rızvan kaldı

Bülbül gitti gülistan kaldı
Açılmadan solmuş bir rayhan kaldı
Arıyorum onu, o tarafta kaldı
Yurdun üstünde mavi duman kaldı

⁂

Orada doğduk suyunu içip
Kolay mı gitmek yurttan vazgeçip
Güçlük çekeriz bahar, yaz geçip
Kırık kalplarda çok arman kaldı

⁂

O idi ana bana ve sana
Doğurdu, büyüttü, süt verdi yina
Az gelir ona hamdi ile sana
Orada şaşırdı dil gizli kaldı

⁂

Gam çeker miydi onda öksüzler?
Ne tatlı idi o gece günler!
Gelir geçerdi kışlar ve güzler
Gözüm ayrılmaz şebistan kaldı

⁂

Büyüdük el gülse birlikte gülüp
Ağlasa ağlayıp dayim bir olup
Neler görürüz şimdi bin olup
Dilde ve kalbde ah, fiğan kaldı

⁂

Birdi ağlama, sevinçlerimiz
Yad'ı bilmezdi iç kiilerimiz
Kırıldıktan sonra kılıçlarımız
Zindana düştük, gök uzak kaldı

⁂

Bütün varlığım onda türemiş
Sevgisinden bana bülbül dilini vermiş
Yalnız benmi idim ondan atılan
Yiğitler bilirse şaşırıp kaldı

⁂

Sevgi bağından toplayıp meyva
Görmeden ayrıldım ondan bir cilve
Her çağ yâdedip ve seve seve
Unutamıyorum, hoş rızvan kaldı

Mungdaşıp tünler boyı yürektin
Süt emğen kebi biz bir emçektin
Özgeni bilmes bir hıl tilektin
Bizni sağınıp dost, yaran kaldı

⁂

Dostlar yığlaydur boyni bükülüp
Küz başlanmıştı yaprak tökülüp
Ayrılduk kuyaş patkanda külüp
Hoşlaşalmaduk o, oyan kaldı

⁂

Karı asasız, yiğit dermansız
Yengidin yıldız tutkan payansız
Güller kalmıştur birmu bağbansız
Bilsem, bilmesem o hazan kaldı

⁂

Pattı köklerde elning kuyaşı
Kelmes tünlernin ayağı, başı
Güzel vatannıng toprağı, taşı -
Oğlanlar üçün bir zindan kaldı

⁂

Bir yakta tik tağ, bir yak uçurum
Yurtta her nerse meş'um, bekmu şum
Yurtdaş yığlaydur "bağlandı yolum"
Vatan içide bir tufan kaldı

⁂

O tatlığ künler, o yaz ayları!
Kimğe konakdur arık boyları?
İşittiler mu bülbül köyleri?
Olardın yalguz bir dastan kaldı

⁂

Öçti babanın yanık çırağı
Bağladı tilni düşmenning bağı
"İmanimizle Tangrının tağı
kurtulur" değen bir uran kaldı

⁂

Üzülmez sendin köz, kulağımız
Tosak bolsamu her bir yağımız
Sen üçün bizning her yarağımız
Sen üçün bizde song peyman kaldı

Dertleşip geceler boyı yürekten
Süt emmiş gibiydik bir memeden
Başkayı bilmezdik aynı dilekten
Bizi özleyen dost eren kaldı

⁂

Dostlar ağlıyordu boynu bükülüp
Güz başlamıştı yaprak dökülüp
Güneş batıyordu ayrıldık gülüp
Vedalaşamadık o, oyan kaldı

⁂

Yaşlı bastonsuz, yiğit dermansız
Yeniden çimlenmiş ama temelsiz -
güller kalmıştır hiç bahçivansız
Bilsem, bilmesem, o sonbahar kaldı

⁂

Battı göklerde ulusun güneşi
Gelmez gecelerin sonu ve başı
Güzel vatanın toprağı, taşı -
Yiğitler için bir zından kaldı

⁂

Bir yanı dik dağ, bir yanı uçurum
Yurtta her nesne meş'um, pek te şum
Yurttaş ağlıyor "kesildi yolum"
Vatan içinde bir tufan kaldı

⁂

O tatlı günler, o yaz ayları!
Kime konaktır kanal boyları?
Bülbülün şarkılarını işitebildiler mi?
Onlardan ancak bir destan kaldı

⁂

Söndü babanın yanmış çırağı
Bağladı dili düşmanın bağı
"İmanımızla Tanrının dağı -
kurtulur diye bir belgi kaldı

⁂

Ayrılmaz senden göz, kulağımız
Kapanmışsa da her bir yanımız
Sen için bizim her bir çaremiz
Sen için bize son peyman kaldı.

Keşmir 4 Mayıs 1950

SAYIN OKUYUCULARIMIZ

Dergimize abone olursanız millî hizmetimizin devam edebilmesi için yardım etmiş olursunuz.

TÜRKİSTAN SESİ

NEŞRİYATIMIZ İÇİN HİCAZDAKİ TÜRKİSTANLILARIN TEBERRULARI

Doktor Maksud Tarım	100	Suudi Riyalı
Resul Hacı	40	,, ,,
İsa Hacı	37	,, ,,
Mevlevî Mehmet Niyaz	40	,, ,,
Şad Beğ Hacı	10	,, ,,
Mehmet Hacı Kattan	10	,, ,,
Musa Hacı Kaşğar	3	,, ,,
Tahir Hacı Neccar	3	,, ,,
Mehmet Emin Hacı	3	,, ,,
Yekûn	264	,, ,,

TÜRKİSTAN SESİ DERGİSİ

İdare yeri :

Konya Sokak Çiftçi Han No. 3 Ankara Tel: 31966

Abone şartları

Yıllığı : Türkiyede 8, Türkiye haricinde 16 liradır.

Gönderilen yazılar basılsın basılmasın geri verilmez.

Gelen yazıların mazmunlarını değiştirmemek şartiyle lüzum görülen düzeltmeleri yapmak ve yapmamak hakkı idaremizce mahfuzdur.

Basıldığı yer : Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. Ş. Ankara

Fiatı 75 kuruş

FİN
Leningrad
E.
L.
POLONYA
LİT.
RUSYA
Moskova
Gorki
Kazan
Perm
Ufa
URAL
Kurgan
Kızılyar
SİBERYA
İrtiş
Orenburg
Sarıtava
Orsk
İdil
Don
İdil-Ural
Sarıtin
Rostov
UKRAYNA
TÜRKİSTAN
Emba
İşim
Semey
Karağandı
MOĞOLİSTAN
BALKAŞ KOLİ
ROMANYA
Kırım
Balıkesaray
KUZEY KAFKASYA
Dağıstan
KARA DENİZ
HAZER DENİZİ
ARAL DZ.
Sir Derya
Akmescit
Manas
Barkol
Olli
Ürümçio
Alma Ata
Turfan
B.
İstanbul
Gürcistan
Azerbeycan
Türkistan (Yese)
Issık K.
Kuça
Kumul
Hive
Taşkent
Aksu
Tarim
Buhara
Kaşgar
Ankara
TÜRKİYE
Semerkent
Amu Derya
Aşkabat
Düşenbe
Yarkent
Lop Nor
ÇİN
Hotan
SURİYE
AK DENİZ
İRAN
AFGANİSTAN
PAKISTAN
KEŞMİR
IRAK
TİBET
MISIR
İ.
Ü.
S.A.